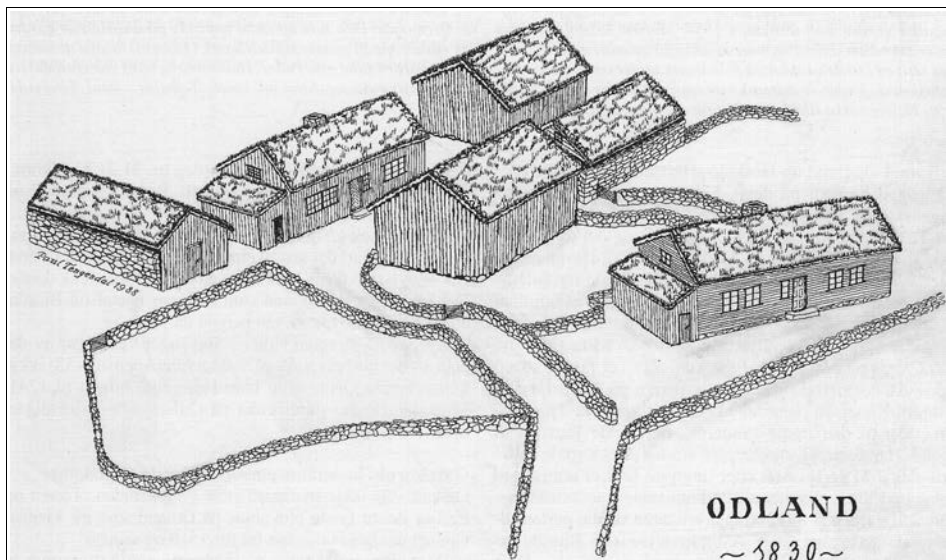

Paul Tengesdal

Bjerkreims bebyggelse gjennom to tusen år

INNHOLD

- I – Bjerkreim i de eldste tider**
- II - Vikingtida 800-1050**
- III – Middelalderen 1030-1536**
- IV - 1600-tallet**
- V – 1700-tallet**
- VI – 1800-tallet**
- VII - 1900-tallet**

*

Forord

I 1987 fikk jeg tak i en håndskisse som min onkel Jens Tengesdal (1890-1972) hadde tegnet av klyngetunet på Nordre Tengesdal slik det den gang var da han voks opp. Dette fanget min interesse, og jeg tenkte om det lot seg gjøre å rekonstruere tunet med bygninger fra den tid.

Fremgangsmåten ble; først å lage en modell. Hver bygning ble utskåret i polyuritan-skum og limt til ett kartutsnitt av tunet som var oppforstørret til ca. 50x50 cm.

Deretter ble modellen avfotografert fra den vinkel og avstand som jeg ønsket tunet skulle sees fra. Foto ble forstørret til samme mål som modell, og dannet grunnlag for originaltegningen.

Tilgjengelig foto fra tunet ble studert med lupe, samt studert byggeskikk, materialvalg osv. for å få fram alle detaljer nøyaktigst mulig. Det ble en omstendelig prosess, men resultatet ble en tun-tegning nærmest som et flyfoto. Jeg fikk god hjelp av flere informanter. Disse skylder jeg stor takk.

Det ble et uforglemmelig øyeblikk når tegningen forelå, vel vitende om at jeg var det første menneske som noensinne hadde sett det gamle klyngetunet på Tengesdal ovenfra. Selve klyngetunet var jo borte lenge før noe fly for over Tengesdal. Opplevelsen gav inspirasjon til å tegne andre klyngetun i bygda hvor utskiftningskart o.l. opplysninger forelå. Alle disse originaltegningene oppbevares i gårds-museet på Aaland Gård.

Siden har boforhold i eldre tid i Bjerkreim hatt min interesse – dvs gjennom de siste 30 år. Denne artikkelen sammenfatter bebyggelsen i Bjerkreim fra de eldste tider og fram til dette århundret. De fleste tegninger er angitt i Bjerkreimboka – se sidehenvisninger under hver tegning.

Egenproduserte tegninger

Side: 9, 10, 11, 12, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42.

Tegninger /foto hentet fra internett

Side: 5, 6, 15, 16, 17, 19.

Andre tegninger

Side: 3 Karl Anundsen, 7 Jan Pettersen, 14 Johannes Klein, 14 Adolph Tidemand, 28 Per Spødervold, 35 Jørgen Skjæveland.

Paul Tengesdal
Bjerkreim, 2017

I – Bjerkreim i de eldste tider

Vi regner at steinalderen varer fram til 1700 f.Kr. Deretter bronsealderen 1700 f.Kr.-500 f.Kr. Og tidlig jernalder 500 f.Kr.-500 e.Kr. Til sist merovingetiden 500-800 e.Kr. før vi kommer til vikingtiden (se neste kapittel).

Det antas at de første menneskene kom til denne del av landet for ca 11 300 år siden. De kom over det daværende «Nordsjølandet» og padlet i skinnbåter eller hadde kommet over isen om vinteren. Havstrekningen var da kun 10-15 mil som de skulle over. Menneskene var reinjegere som fulgte etter reinens vandringer.

BJERKREIM FOR 10400 ÅR SIDEN

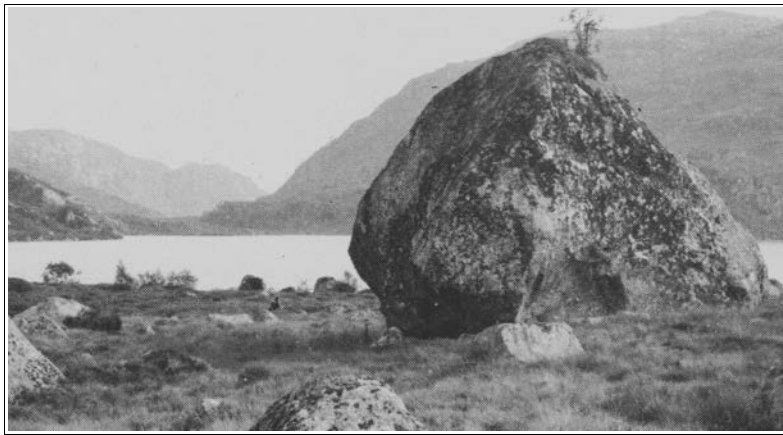
For ca 10400 år siden lå hele Lysefjorden dekket av innlandsisen, til like med de østre deler av Bjerkreim. Isforholdene er angitt etter Karl Anundsen sin tegning.

VEIDEMENN FOR 7500 ÅR SIDEN

Det er unektelig rart å tenke på at i disse heieområdene har det vandret folk for tusenvis av år siden. Arkeologiske undersøkinger som er gjort, beviser det. Det antas at boplassene som en finner her, har vært stoppesteder for fangstfolk på vei mot nordøstlige fjellområder, hvor reinen har holdt seg.

På nordsiden av Jensavatnet finnes en boplass. Den ligger på 586 m.o.h. Denne boplassen er i dag det eldste spor etter bruk av innlandsområder og lavereliggende heiestrøk vi har fra fjellområdene sør for Hardangervidda.

Denne boplassen ved Jensavatnet ligger omlag 4 km nord for Homme.

Her under denne blokk-helleren (7-8 meter høy), på nordsiden av Jensavatnet er det funnet spor etter veidemenn som har tatt dette området i bruk for ca 7500 år siden. En rimelig forklaring på denne boplasslokaliteten er at dette er ett av stoppestedene på vei mot nordøstlige fjellområder, til områder hvor reinen har holdt seg. Det er og funnet flere steinalderboplasser i østre enden av Myrvatnet.

Her ser vi Kyndlandsvatnet, Fuglestadvatnet og Storavatnet. En naturlig ferdselsvei for fangstfolk fra kystregionen til høyfjellsområdene. Ved alle disse vannene kjenner en til steinalderlokaliteter. En annen ferdselsvei er opp gjennom Bjerkreimsdalføret til Espeland. Her møtes disse ferdselsveiene og fortsetter inn Maudalsvatnet, og videre til Myrvatnet og Jensavatnet.

STEINALDERMENNESKET

Menneskene laget sine våpen og redskaper av stein og flint, bein og horn og av tre. De benyttet seg av pil og bue i jakten på de mange dyreslag.

I steinaldertiden var klimaet tidvis langt varmere enn i dag og der fantes mange dyreslag å jakte på. Reinsdyr, elg, hjort og villsvin var de mest ettertraktede kjøttdyrene, men også bjørn, oter og ekorn ble det drevet jakt på. De har også livnært seg av hasselnøtter, bær, røtter og andre plantedeler.

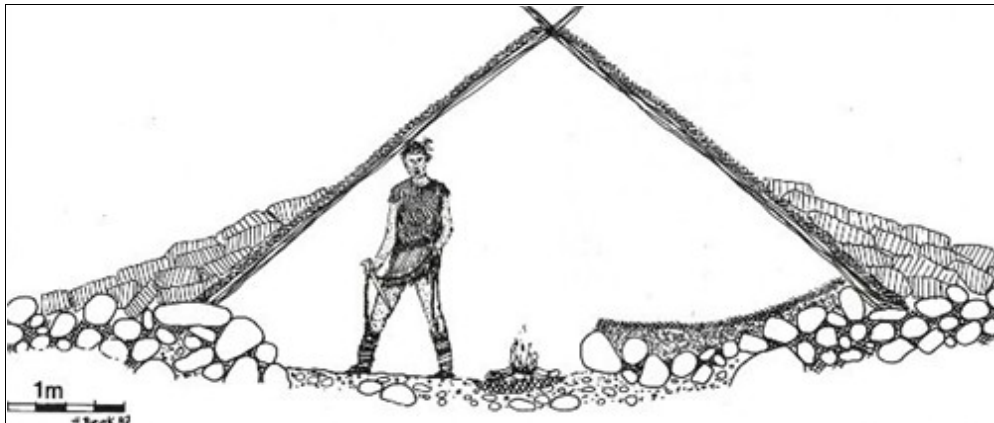
Jegerne hadde fangstfeller av mange slag. De kjente til dyrenes faste vandringsruter og satte opp ledegjerder til fangstgroper som dyrene fall ned i. De laget fiskekroker av bein og hadde faststående fangstredskaper til å fange fisk på sine gytevandringer. Fotlandsfossen i Tengselva har ganske visst vært et like attraktivt fangststed i den tiden slik som stedet er i dag.

En regner med at menneskene har byttet oppholdsområde ettersom jakta, fisket og fangstsesongene skiftet. Bjerkreimsvassdraget har nok blitt nyttet som vannvei fra relativt permanente vinter-, vår- og forsommer boplasser ute ved kysten til mer sesongpregede seinsommer- og høstboplasser i innlandet.

En annen vannvei er fra vest. Fra Jærkysten og innover til Bjerkreimsheiene gjennom dalføret; Fuglestad, Birkelandsvatnet og videre østover.

Steinalderfolkene gikk over fra relativt ensidig å høste naturen gjennom fangst, fiske og sanking til å drive med jordbruk ved å holde husdyr og dyrke korn. De som opptok jordbruk ble dermed bofaste.

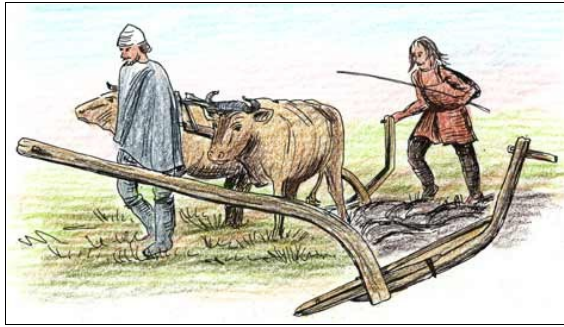
STEINALDERHUS

*Vi antar at de første boligene for steinalderfolket var svært enkle.
Her ser vi en permanent helårs boplass.*

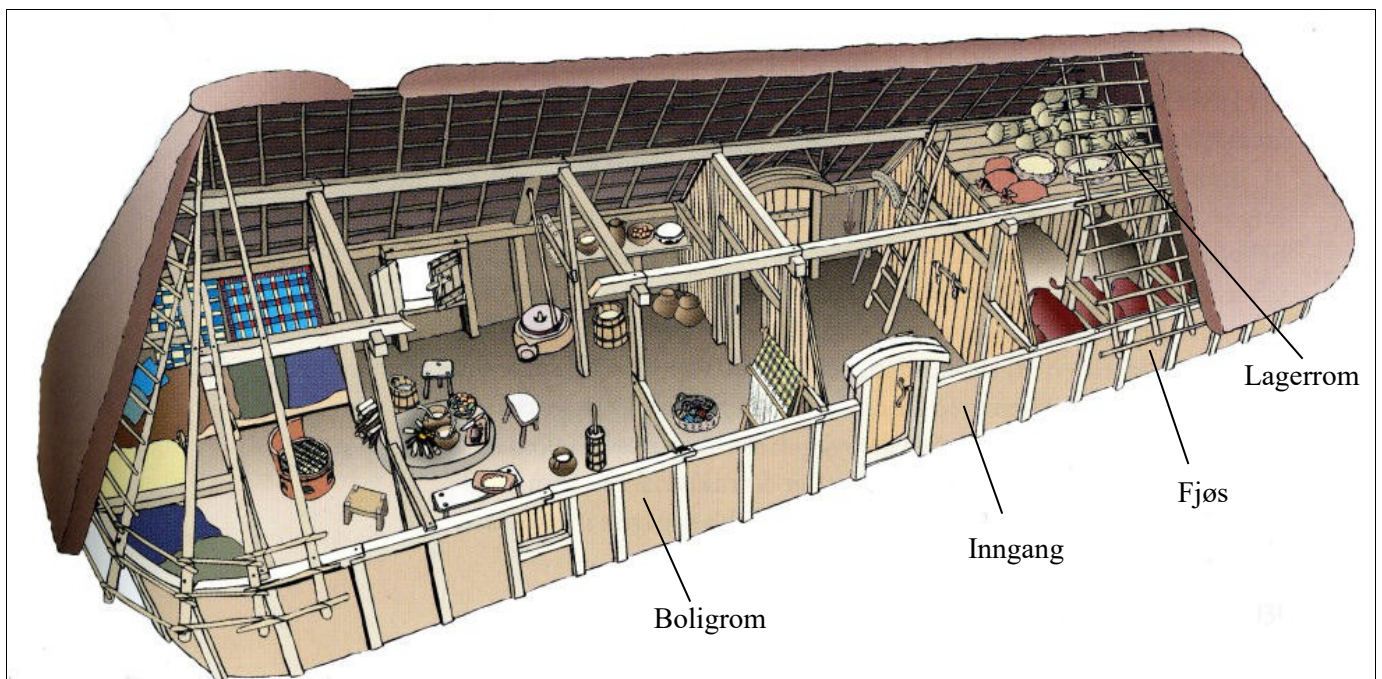
De første bønderne i Bjerkreim slo seg til på elvesletten langs vassdraget; på Tengesdal, Apeland, Bjerkreim, Gjedrem, Svela og etterhvert lenger oppover i dalføret. Bønderne hadde allerede fra tidligere med seg hund, nå fikk de også ku, sau og geit. Bønderne brukte framdeles steinredskaper, men fra den tiden finnes flintsigden til å skjære korn med.

OVERGANG TIL JORDBRUK

Bøndernes forestillingsverden er vidt forskjellig fra fangstmansens. Ku, sau og geit gir jevn tilgang på mat, men krever omhyggelig stell. Åkeren gir korn, men må pløyes, sås og passes på så ikke storvilt trækker den ned og ugras kveler den. Fremdeles levet fangstmannen og bonden side ved side og brukte sine steinredskaper helt til jernet ble allemannseie etter Kristi fødsel.

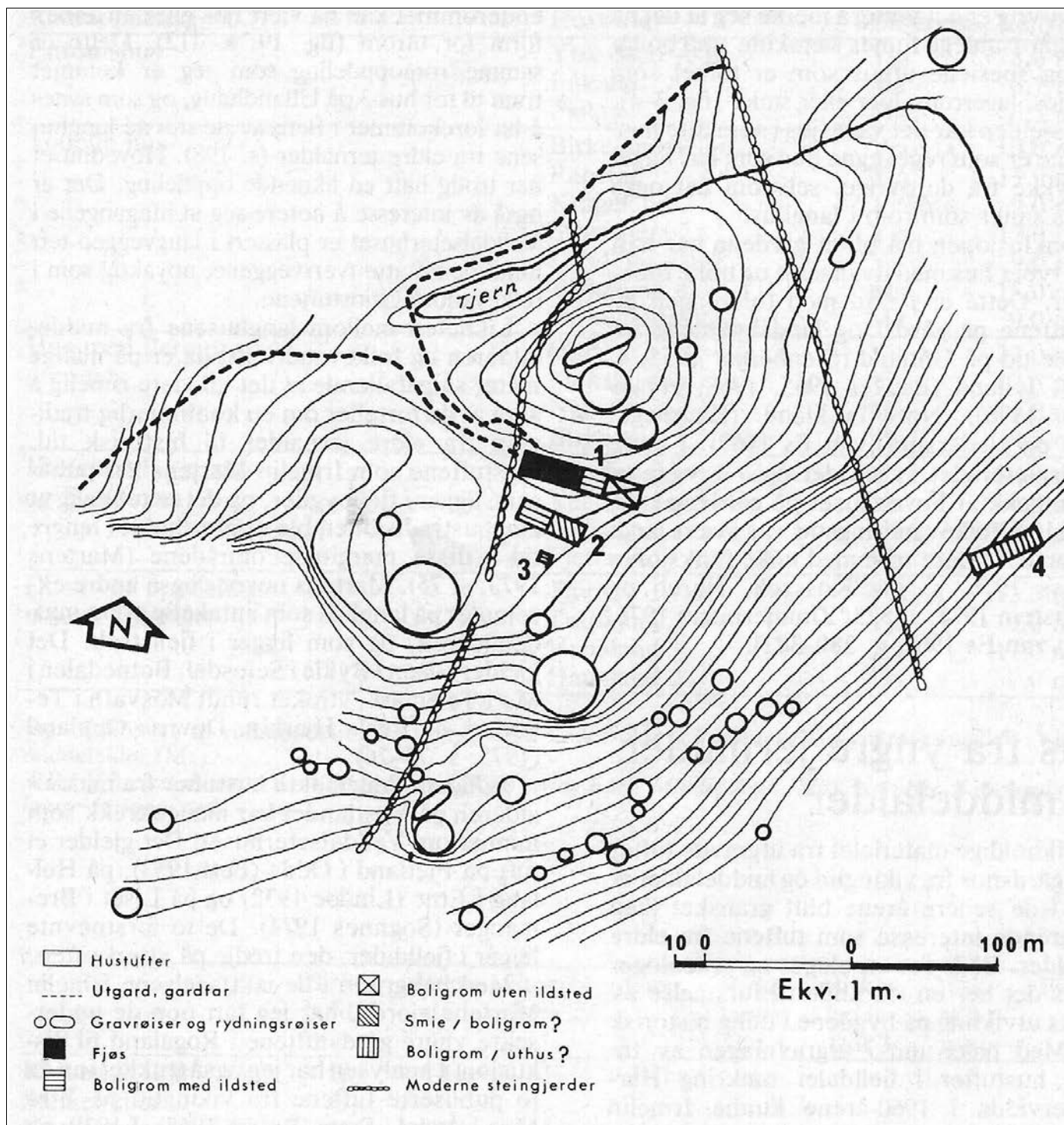
SLIK LEVET DE I TIDLIG JERNALDER, 500 f.Kr – 500 e.Kr.

Vi ser bygningskonstruksjonen samt interiør på denne tiden.

Soveplassene helt til venstre i bygget med ildstedet som en sentral del i oppholdsrommet. Rommet har en kubbestol, krakker og i bakre hjørne er malesteinen plassert, deretter mot høyre finnes et forrådsrom hvor veven er plassert. Dette huset har inngang fra begge langsider. Og helt til høyre er fjøset med kubåser og ovenpå et lagerrom. Bygningen ble gjerne plassert slik at fjøs-enden vendte mot den dominerende vindretningen. Dermed fikk en mest mulig varme fra dyrene til resten av huset. Det må kunne kalles den tids energisparing, med mindre ved /torv som derved gikk til brenne.

GÅRDSANLEGGET PÅ AUGLEND, STORE SVELA

Kartet viser et 8-9 meter langhus (nr. 1)
 som har fjøset i vestre ende, i midten et boligrom med ildsted, og i østre ende boligrom uten ildsted.
 Fra fjøset går der en steinsatt geil (røge) til utmarka nordvestover.
 Her vart dyra drevet ut til beite og samtidig avskilte denne den oppdyrkede innmarka.
 Vi ser også flere store gravhauger og mindre rydningsrøyser i innmarka omkring gården.
 Legg merke med at alle gravhaugene er plassert ute på kantene med vidsyn,
 - plassen Auglend bærer sitt navn med rette.
 Hustufta er fra folkevandringstida 400-600 e.Kr.
 Oppteignet etter Jan Petersen 1933.

BOLIGHUSETS UTVIKLING FRA JERNALDER TIL MELLOMALDER

Det foreligger grundig arkeologisk materiale fra sørvestnorske gårdsanlegg som viser utviklingen av huskonstruksjoner fra romertiden (0-400 e.Kr.) til middelalderen (1030-1536). Hovedhuset på de undersøkte gårdene har hele tiden vært langhus, og bygningene har vært trehus selv om de ytterst har hatt steinmurer eller jordvoller.

Sporene etter to indre rekker med stolper tyder på at husene har vært grindbygde. Dette er en svært gammel hus-konstruksjon. (På Vikeså er det i senere tid satt opp et grindbygg som viser en slik hus-konstruksjon.) Leirklinte flettverksvegger synes å ha vært vanlig på et tidlig stadie. I romertiden og i folkevandringstiden (400-600 e.Kr.) ble ytre steinmurer som regel benyttet. Fra den tiden kjennes også mer solide veggkonstruksjoner av tre. Men fra overgang mellom vikingtiden og middelalder (slutten av 1000-tallet) ble stolpene inni huset som bar taket fjernet, og veggene vart de bærende elementer i husene.

I Bjerkreim må vi regne med at langhusene vart bygget med stående stokker til et rammeverk langs ytterveggene – dvs. med såkalt stavkonstruksjon.

*

II – Vikingtida 800-1050

I Bjerkreim er det registrert mange gravminner, gårdsanlegg og boplasser fra eldre tider som vitner om fast bosetning gjennom lang tid. Dette gjelder særlig oppover hele Bjerkreimsvassdraget; fra Tengesdal i sør, videre til Bjerkreim, Gjedrem-Holmen området, Svela og Vikesdal. Men også i Ørdsalen og øvrige deler av bygda finner vi sikre spor etter eldre busetting. Mange av funna kan dateres til den såkalte vikingtiden; i tidsrommet fra ca. året 800 til året 1066, dvs. i godt 250 år.

Vikingene i Bjerkreim livnærte seg hovedsakelig av jordbruk, men også jakt og fangst. Bjerkreimselva har vært rik på laksefangst gjennom uminnelige tider, dette vet vi. Laksen har vært i Bjerkreimselva lenge, og er gjennom generasjoner genetisk tilpasset vassdraget. «Bjerkreimslaksen» kan den dag i dag lett skilles fra andre laksetyper. Fra skriftlige kilder gjennom de siste 500 år, vet vi om stadige konflikter omkring laksefangsten i vassdraget. Så kan vi lure på om det var tilsvarende konflikter i vikingtiden? Sikkert er det at samkvemmet mellom folk i dette dalføret var minst like godt som det er i dag, enten det gjaldt laksefangst eller annet.

Men samkvemmet mellom folk gjekk også på tvers av dalførene. Vi kan regne med like jevne forbindelser ut mot havet, både til Jærkysten og til sjøfarten inne i Ryfylket. Når hjemvendte vikinger fra tokt i «Vesterled» ankom, gikk det sikker ikke mange dagene før dette vart godt kjent over mesteparten av Bjerkreim.

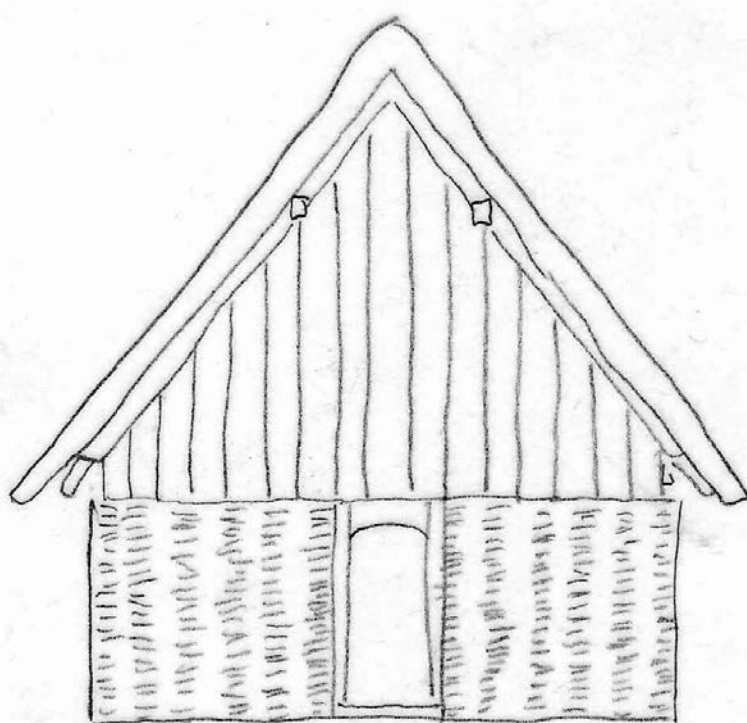
Det blir ganske feil å kalle vikingene i Bjerkreim for et sjøfarende folk, det var jordbruket som de var mest opptatt av. Men det fantes andre som kunne sitt handverk innen andre fag; trearbeid, smiearbeid, bearbeiding av huder og skinn osv. Disse var mindre stedbundne, og kunne farte omkring og tilby sine tjenester. Vi vet at det fantes vasskverner i vikingtiden, låsesmedene var meget dyktige med finurlige låsemekanismer og vi vet at treskjærerkunsten var rikt utviklet. Så får vi får tro at det fantes flere slike dyktige håndverkere i området som var ettertraktet annensteds..

Så var det alle dem med såkalt «utfartstrang», eller de såkalte «eventyrerne» som søkte seg ut til kysten, hvor vikingskipene holdt til. Og var de heldige fikk de også være med på vikingtokt. Det var spennende, men også meget hard arbeid og opphold ombord, så det var ganske sikkert kun de aller beste som fikk være med på den slags virksomhet.

VIKINGENES DAGLIGE GJØREMÅL

Vikingene bodde i langhus med mennesker og dyr under samme tak. Midt på gulvet er det flere ildsteder. Over dette kokes det mat i en stor kjele, som henger ned fra taket. Røyken fra ilden trekker ut fra en åpning i gavlen. Langs veggene er det sove-nisjer. Utvendig ser vi hvordan vikinghuset antagelig så ut med kvistfletting utvendig som var leirklint og med plank innvendig, eller med torv eller stein utvendig.

Vi kan anta at vikingene i sommertiden holdt seg mest mulig ute i det fri, fra det røykfylte rommet innendørs. Kanskje dette var den tids «ferieavvikling»? Her ble maten laget og her holdt de på med sine uteaktiviteter.

Bjerkreim var på ingen måte et avsidesliggende sted i vikingtiden. Hovedveien som gikk mellom sør-vest Norge og austover gjekk nemlig gjennom Bjerkreim – den tids E39. Veien kom fra Kartavoll på Jæren – videre om Moi i Bjerkreim – deretter til Vikeså / Vikesdal – så til Berland i bygda – gjennom Skåredalen – over Ørdsalsvatnet i båt – til Lauperak – gjennom Skinnelddalen til Gya – og videre framom Virak i Lund.

Så var her en annen hovedlinje fra vest som gjekk lenger sør i Bjerkreim, den såkalte Kongeveien. Den kom hit fra Jæren over Hegrestadjellet, gjekk om Øksnabø og forbi Ege-gårdene. Over vadet ved Egevatnet kom vegen inn i Bjerkreim, og videre langs Tengesdalsmonane, over elva ved Færjo, opp Baubrekka på Søre-Tengesdal, framom Eigestad og Brynningsland, og videre austover. Og så må vi ikke glemme vegen nordover gjennom Bjerkreims-dalføret som gikk over heia til Gilja og videre ut til sjøen i Dirdal. Og også nevne vegen sørover fra Tengesdal og videre til sjøen i Tengsvågen hvor det fra gammelt av var laste- og losseplass for skipene. Vikingene i Bjerkreim hadde altså gode kontakt med sjøen gjennom alle de mange vegforbindelser som gikk dit.

Og i vikingtiden kom det sikkert rekende både «fut og fant» langs disse hovedveiene, som både stoppet opp undervegs og som tok natteleie om det trengtes. Slik var Bjerkreim slett ingen avsidesliggende sted i samkvemmet med de andre bygdelagene – da som nå.

LIVET PÅ GÅRDEN OMKRING ÅRET 1000

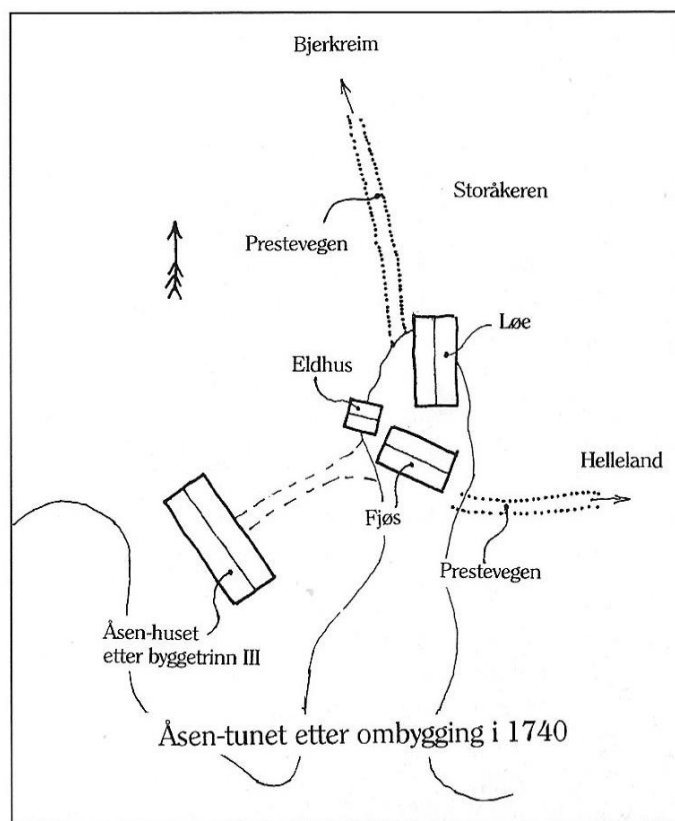
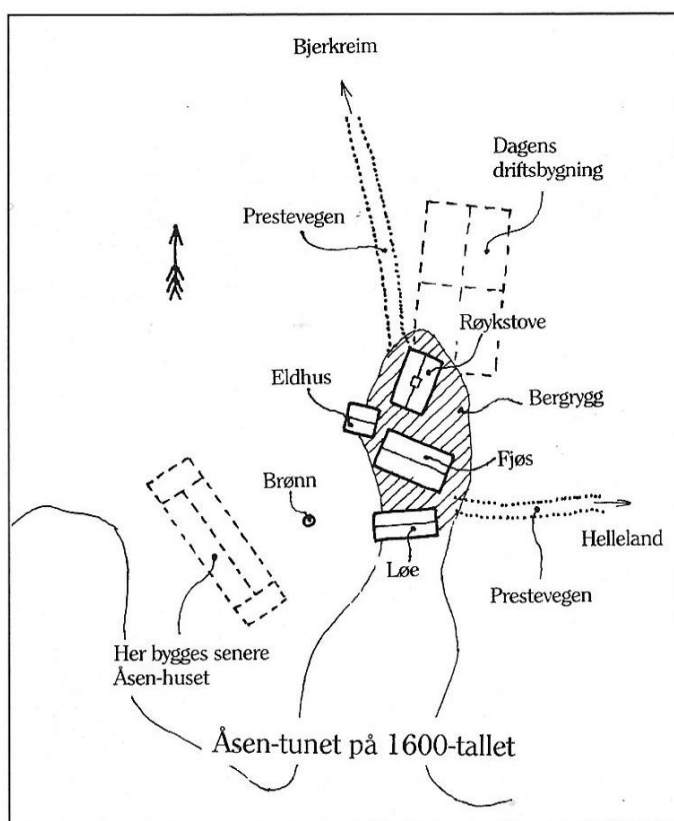

*

III – Middeltalderen 1030-1536

Det vises til tidligere artikkel «Bjerkreim Skipreide» fra april 2011. Denne omhandler: - Skipreidets alder – Stavkirker – Bjerkreim blir kirkested – Den katolske kirken som åndelig makt – Reformasjonen – Folketallet – Svartedauden – Tida etter svartedauden. I denne artikkelen skal vi ta for oss bebyggelsen i middelalderen.

ÅSENTUNET I BJERKREIM

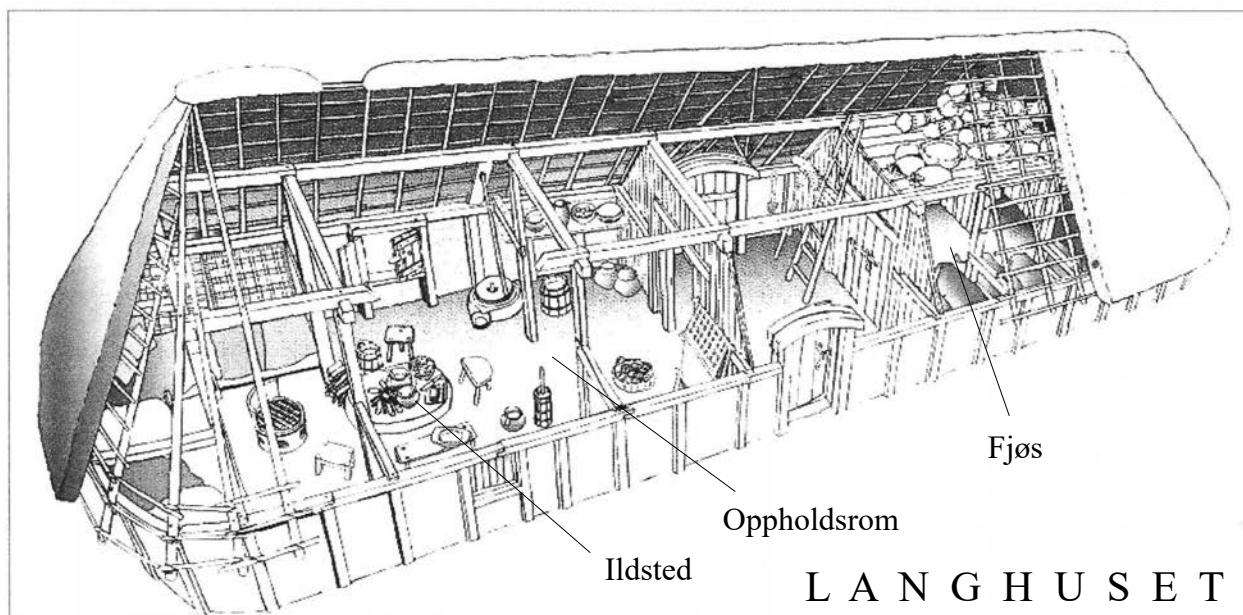

På 1600-tallet bestod Åsentunet av flere bygg- det var røykstove, eldhus, fjøs og løe. Husa var spreidd som enkelte hus, i motsetning til langhuset hvor alt var samlet under samme tak.

Tar vi utgangspunkt i Åsenhuset i Bjerkreim ser vi at det har skjedd en endring av byggeskikken en eller annen gang, fra å ha alt under samme tak – det såkalte langhuset, til å nytte enkeltstående hus. Hva tid skjedde denne endringen i Bjerkreim?

Marta Hoffmann (1943) har påvist på Jæren, at eldhuset som har bestått som selvstendig enhet utover på 1600-tallet, har blitt sjeldnere i 1700-åra. Da ser det ut for at midtrommet i den sammenbygde stova, kjøkkenet, tar opp i seg stordelen av eldhus-funksjonen. Det er også antydning at en slik sammenbygging av enkelte huskropper kan ha skjedd så tidlig som 1522 på Kolnes i Sola, dvs i slutten av middelalderen. Vi vet at langhus var dominerende i begynnelsen av middelalderen. Følgelig må altså endring fra langhus til enkeltstående hus ha skjedd i middelalderen.

ENDRING AV LANGHUS TIL ENKELTSTÅENDE HUS

En eller annen gang i middelalderen skjedde altså overgang fra langhus til enkeltstående hus. Det er rimelig å anta at dette har skjedd over en lenger tid, kanskje i de første hundreåra av denne perioden. Nyeste forskning viser at det i langhuset var vanlig å benytte en stående plankevegg som yttervegg innenfor en steinmur eller jordvoll – dvs en stavbyggkonstruksjon. Denne bestod av stående plank som ble satt inn i et rammeverk med hjørnestolper og med bunnsvill og toppsvill for plankene. Vi finner denne konstruksjonen igjen i våre stavkirker.

Denne veggen vart den bærende konstruksjonen for taket, og stolpene som var i langhuset for bæring av taket kunne således fjernes. Det gav innvendig et langt friere bygg. Da var heller ikke skrittet så langt til at hele huset kunne settes opp, som et enkelt hus, basert på denne stavbyggkonstruksjonen. Og dermed ble det etter hver satt opp frittstående hus som; bolighus, eldhus, fjøs og løe. Og langhusets tid var omsider forbi.

Langhuset hadde en åpning i taket som røyken gikk ut gjennom. Dette vart videreført i de nye bolighusa, de såkalt røykstover. Her gikk røyken rett ut i rommet og gjennom en åpning i taket, såkalt åre. Fortsatt var eldstedet midt i rommet rett under åren. Senere kom røykovnen, gjerne plassert i et hjørne av rommet, med røyken ut i rommet og så gjennom åren.

Og mot slutten av middelalderen får vi eldsted med skorstein. Denne overgangen til eldsted med skorstein er bygningshistorisk en av de viktigste her i landet. Innføring av skorstein gav renere luft innomhus og det gjorde det mulig å legge himling, innreie loft og bygge i flere etasje. Da ljoren i taket forsvann var det også plass til en solid langsgående bjelke under mønet, en mønsås, slik at «åstaket» kunne erstatte sperretaket.

Laftede tømmerbygg (liggende stokker) kom langt senere, først mot slutten av middelalderen. Og det vart slutt på oppføring av stavbygg. Så skulle det vise seg senere, på 1600-tallet, at disse forskjellige enkelt stående byggene ble satt sammen til ett bygg, ofte med stove og eldhus som et nytt bolighus. Og i flere tilfeller var det stove, eldhus, fjøs og løe under samme tak – slik det også var i langhusene. Men nå med en langt bedre rom-inndeling og med egne innganger.

RØYKSTOVER

*Dette er en røykstove på Færøyene som viser interiøret.
Lyset kommer ned fra ljoren i taket. To innbygde senger med en smal benk foran.
Døren fører ut til fjøset. Stova har jordgolv.
Små kister for både oppbevaring og som sittemøbler.
Foto: Johannes Klein 1898.*

«Den sårede bjørnejeger» Adolph Tidemand

ELDHUS

Eldhuset var gjerne husmorens viktigste arbeidsplass, og hadde arbeidsbenk og langbord. Det var vanlig å drive med annen aktivitet knyttet til mat, som ysting og kjerning av smør der. Under slakting ble også eldhuset ofte brukt, og på mange gårder fungerte det som bryggerhus. Det var ikke uvanlig at man hadde noen benker til overnattingsgjester i eldhuset.

GAMMELT FJØS

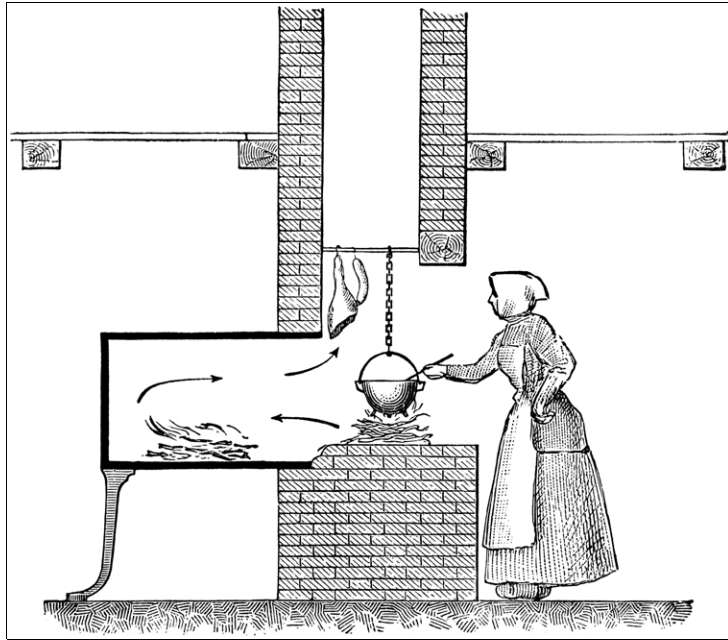
*Gammelt fjøs med seng for budeie på Maihaugen.
Gamle fjøs i Bjerkreim hadde som vanlig vegger av steinmurer og steinheller på gulvet.
Kyra stod mellom bolker på begge sider, med hodet mot veggen som bildet viser,
og det var en midtgang med renner på begge sider midt i rommet.*

*

IV – 1600-tallet

Viktige endringer i byggeskikken var at hus med pipe og peis avløser røykstovene, glass og blyinnfattede vinduer blir utbredt og at de første norske jernovner støpes. Dette gir store forbedringer i boligene.

BILEGGEROVNEN

Bileggerovn har vært i bruk på Jæren siden tidlig 1500-tallet til rundt 1900. Den har vært mest utbredt i torvfyringsdistriktene som Jylland, Sønderjylland og videre Slesvig, Holstein og Friesland. Den har ingen åpning i fra stova som den skal varme opp, men fyres fra kjøkkengrua

*Sideplater av bileggerovn.
I 1622 støpes første jernovn ved Bærums Verk.*

Mye tyder på at hus med pipe var vanlig i byene før 1600. Men utviklingen gikk senere på landsbygda – utvikling med to fulle etasjer slo først gjennom på 1600-tallet, påvirket av byhus og embetsgårder. Men tradisjonen med røykovnstover holdt seg svært lenge.

På 1600-tallet kom glass i handelen, og det ble laget vinduer i veggene. Til å begynne med var vinduene små og glasset var uklart og missfarget. Men rommet ble åpnet for lys og utsikt og gav muligheter for en helt annen bruk og innredning.

Med den nye byggeskikken fulgte nye vaner og skikker, som flyttbare møbler og dekormaling. Veggene ble oppdelt med vinduer, skap, hyller og sengeplasser.

BLYGLASSVINDU

De eldste vinduene består av små glassruter innfattet i bly, hovedsakelig anvendt i tidsrommet 1650 til 1750, men flere steder anvendt til utpå 1800-tallet. I Åsenhuset, Bjerkreim finnes et blyglassvindu fra 1700-tallet.

GRUE TIL MATLAGING

Grua hadde flere formål. I små hus var den brukt både til oppvarming, matlaging og lyskilde. Grua var altså ildstedet der maten ble laget. Den var vanligvis bygd av gråstein murt med leire. Bunnen ble laget 50-70 cm høyere enn gulvet. For å fange opp og lede røyken opp i pipa ble det murt en kappe over ildstedet. Kappen ble båret av to murte vanger eller av en smidd jernstang.

Til oppheng av gryter kunne grua ha en skjerdning av jern som hang inne i pipa. Det kunne også være et svingbart jern festet til sidevangen (vindskjerdning).

Da jernovnene ble alminnelige (som et resultat av bedre økonomi) i siste del av 1700-tallet, ble det vanlig å koble en jernovn til grua. Grua var likevel i bruk i gamle hus, i de fleste heimer i Bjerkreim, til langt utpå 1900-tallet.

*

V – 1700-tallet

ARKITEKTUR

1709-1720: Den store nordiske krig. Sveriges stormaktsposisjon opphører, maktbalansen i Norden gjenopprettes.

1732-1747: Asiatisk Handelskompani, Vestindisk Handelskompani og Det alminnelige Handelskompani opprettes i København, stor oversjøisk handel og skipsfart innledes.

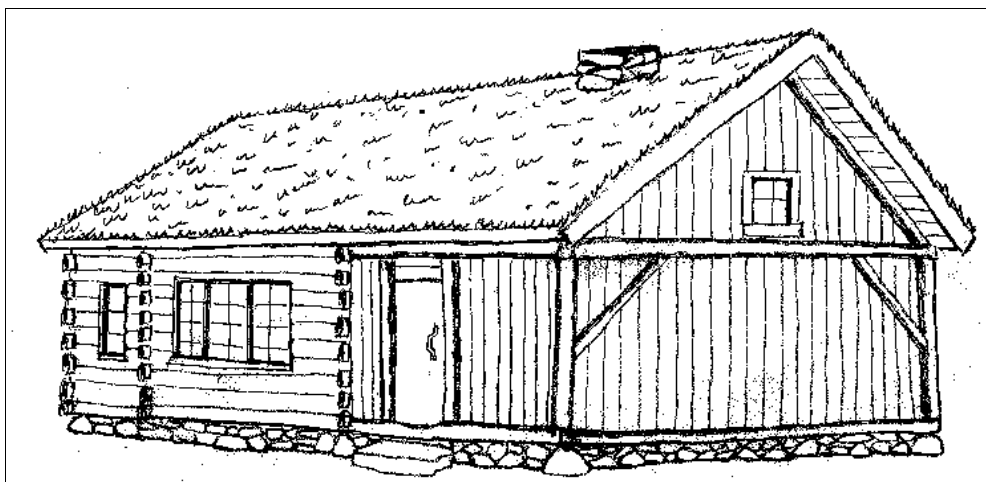
1736: Konfirmasjonen (obligatorisk) innføres.

1737 /41: Forordning om almueskoler på landet.

1751: Den «Matematiske skole» (senere Krigsskolen) ble opprettet i Christiania. Her ble det undervist i arkitektur.

1757: Bergseminaret på Kongsberg opprettes. Her ble det også gitt undervisning i arkitekturtegning. Uten tvil har offiserene opp til midten av 1800-tallet vært toneangivende for god arkitektur og tegnet en rekke bygninger i tidens stil.

ÅSENHuset I BJERKREIM

Huset er bygget omkring 1710 og bestod av en tømret stove og kammers i ene enden. I motsatt ende av stova ble et tilbygg av reisverk satt opp. I dette rommet (eldhuset), inntil tømmerveggen, ble grua muret opp.

Under restaureringen av huset ble det i 2004 under kammerset funnet en eikestokk, som viste seg å være bunnsvill hvor inngangsdøra stod. Fra denne stokken lot det seg gjøre å rekonstruere eldhuset. Her var grua hvor maten vart tilberedt, og i stova var det bilegger-ovn.

Det er antatt at «gamlehuset» som stod i Åsen før var ei årestove. Les mer om dette i artiklene «Åsen i Bjerkreim» og «Åsenhuset 1710» på nettsiden www.bjerkreim.info.

JÆRHUSET BLE DOMINERENENE I BJERKREIM

Det såkalt «Jærhuset» fikk sin form i slutten av 1700-tallet. Hustypen ble mye brukt frem til begynnelsen på 1900-tallet. Etter hvert ble hustypen regnet som gammeldags, og mange slike hus ble revet for å gi rom for mer moderne typer. Det finnes trolig bare litt over 100 jærhus igjen. Få av disse er fra tiden før 1800, og få er tatt vare på i opprinnelig stil.

Husa ble bygget der landskapet kunne gi ly for vinden. Husa ble helst plasserte slik at vinden fra nordvest traff gavlen, der skuter av stein tok av for det verste. En skut er et utbygg på den ene eller begge sider av huset, sjeldnere på husets langside (på jærhusene er skutene alltid bygd på kortveggene). En skut har gjerne skråtak og kunne bli benyttet som lagringsplass for torv vinterstid. Slik fikk en ekstra isolering mot naturkreftene. Selve huset er gjerne bygget av tre, men med deler kledd med stein. Bordkledningen er gjerne liggende panel,- vestlandspanel. Slik liggende kledning gjør det lett å skifte ut enkeltbord nederst på veggen der de lett råtner i det våte klimaet (dette er umulig med stående kledning – hvorfor den også er blitt sagt av nederst, og denne nederdelen blitt erstattet med liggende bord). Begrepet jærhus ble først benyttet av samfunnsforsker Eilert Sundt i 1862.

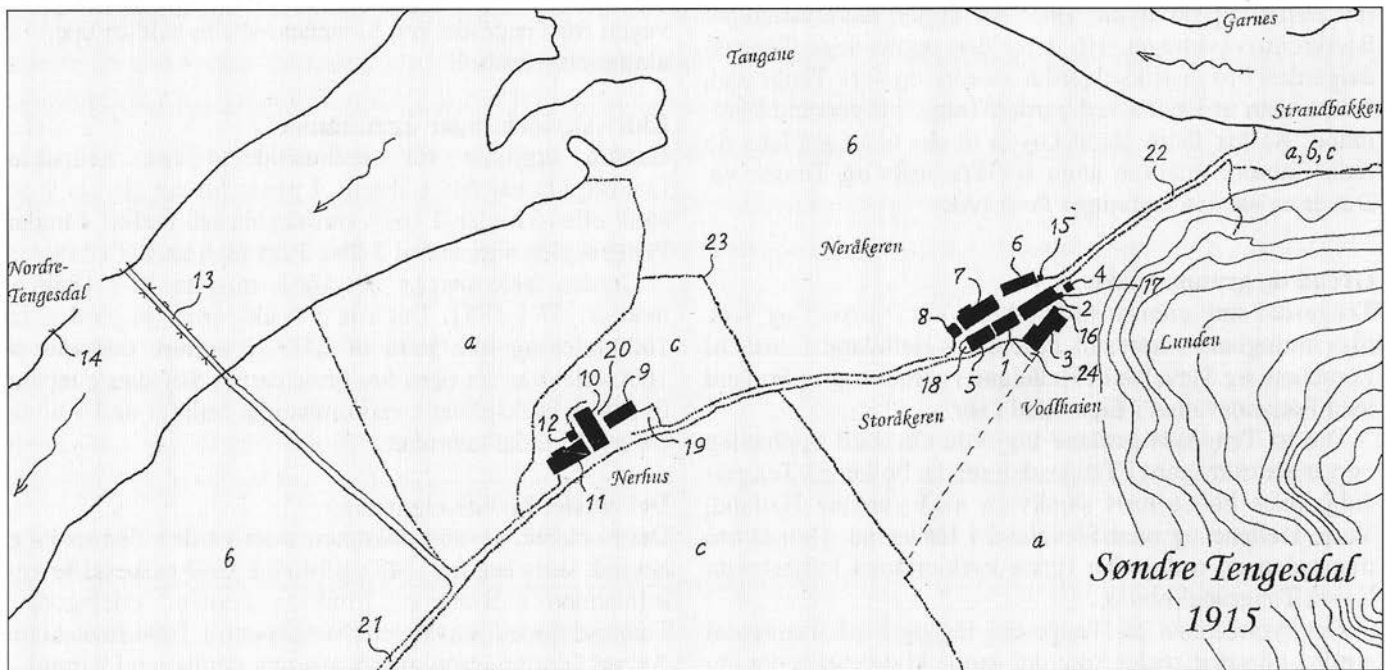
Garborgheimen i Time kommune.

Det er bygget mange hus av denne hustypen i Bjerkreim.

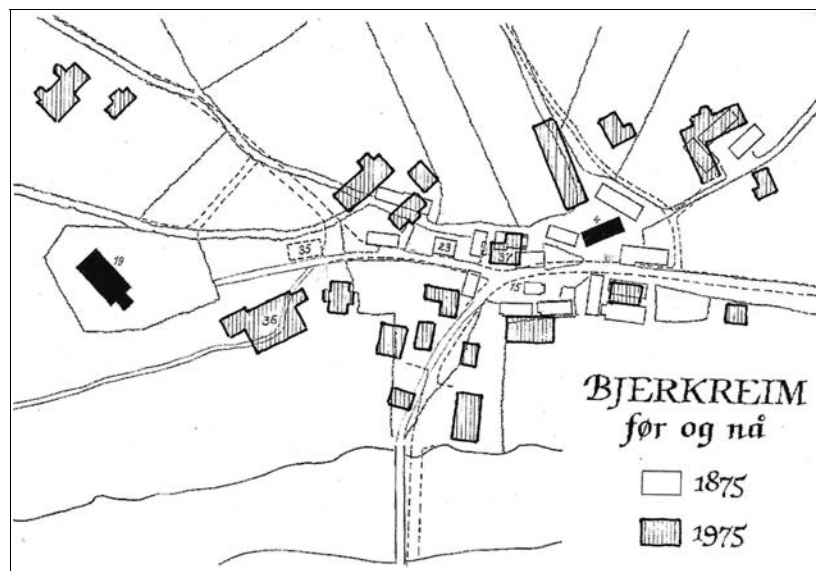
*

VI – 1800-tallet

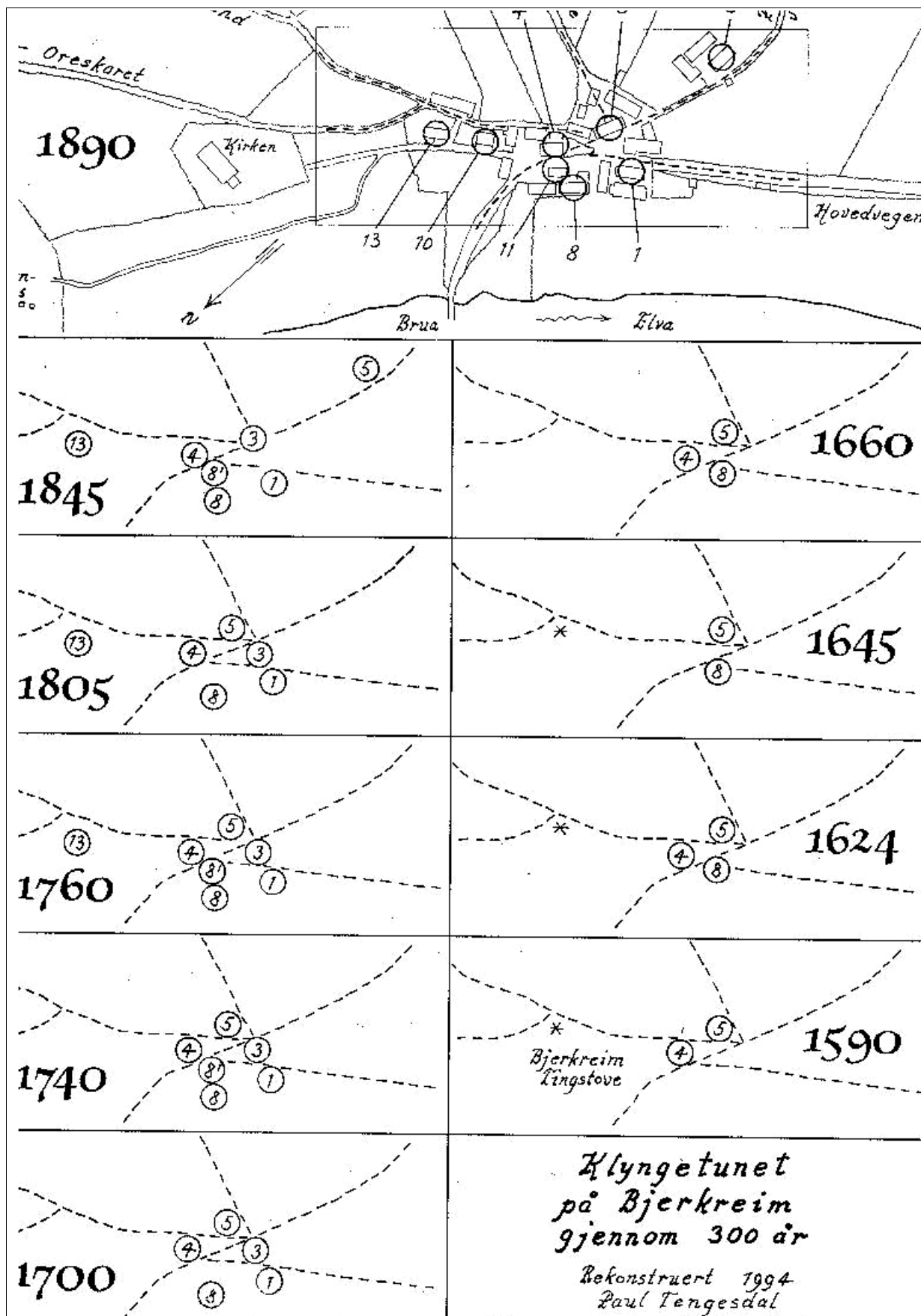
TUNTEGNINGER SOM VISER BEBYGGELSEN

Bjerkreimboka I side 36

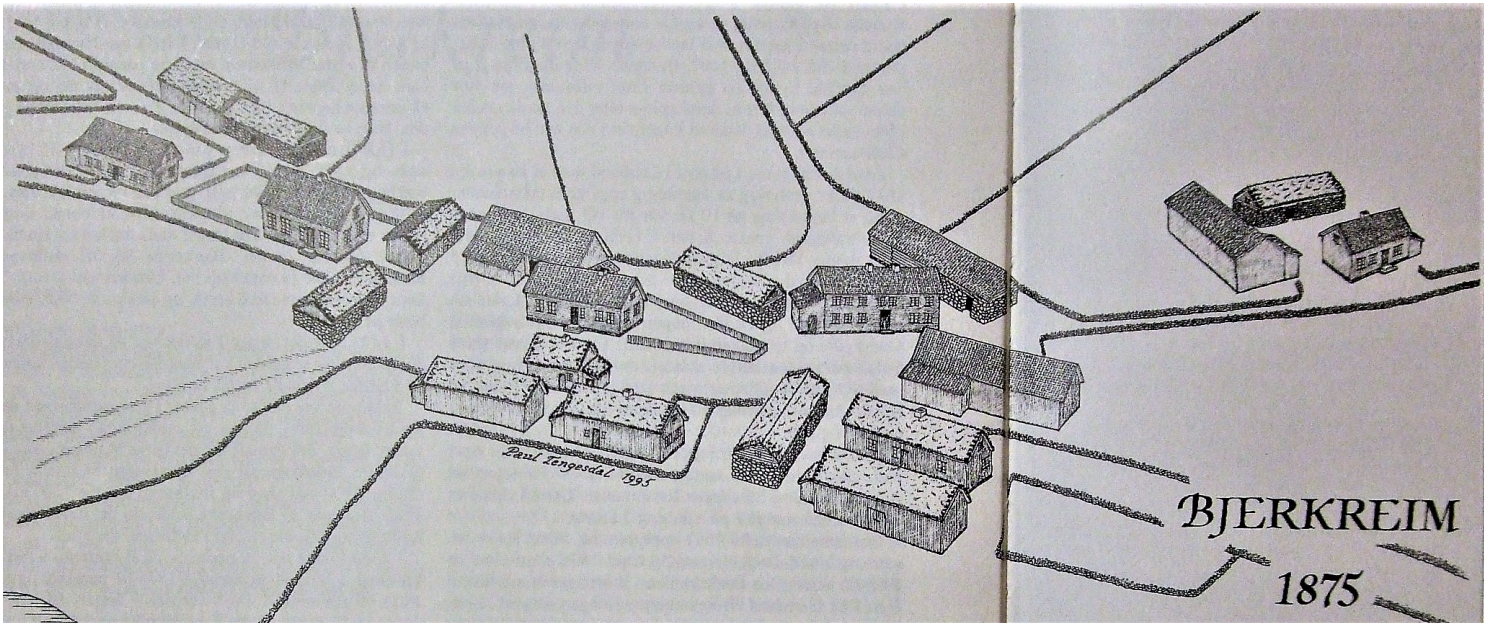

*Eneste bygninger som gjenstår på Bjerkreim i dag er kirken og det store lensmannshuset (angitt i sort)
Bjerkreimboka I side 127*

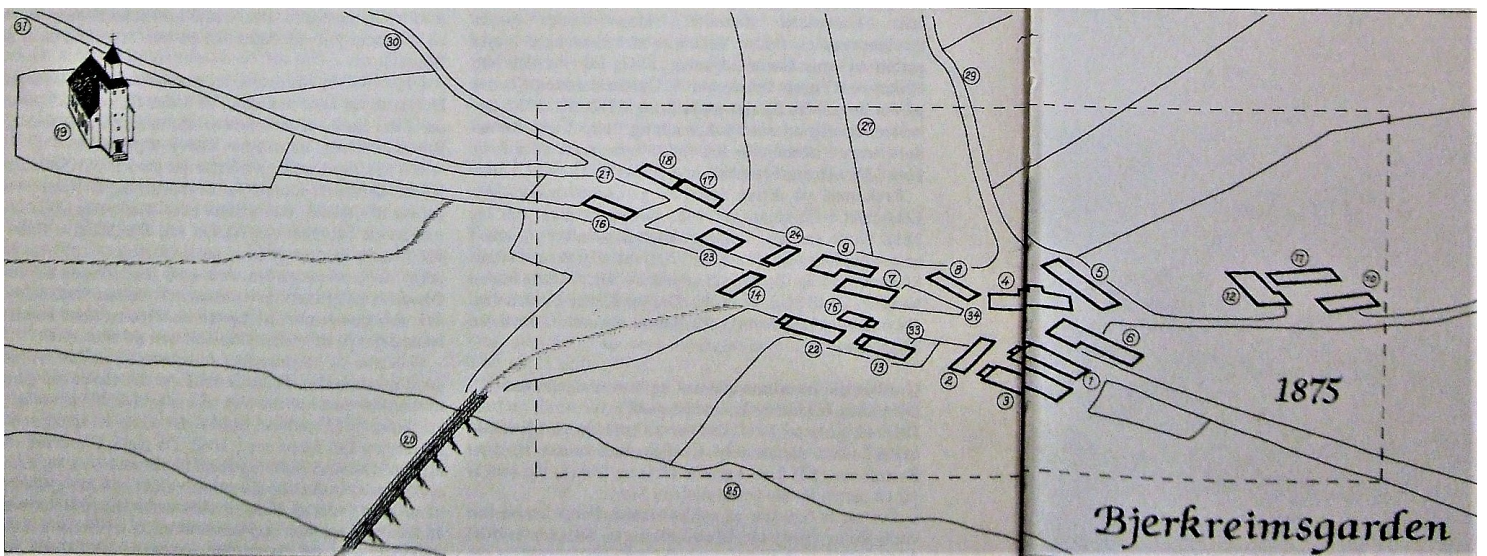

Tunutvikling på Bjerkreim.
Følger bruksnr. tilbake i tid - nr. 4 og 5 er eldst.

BJERKREIMSGARDEN

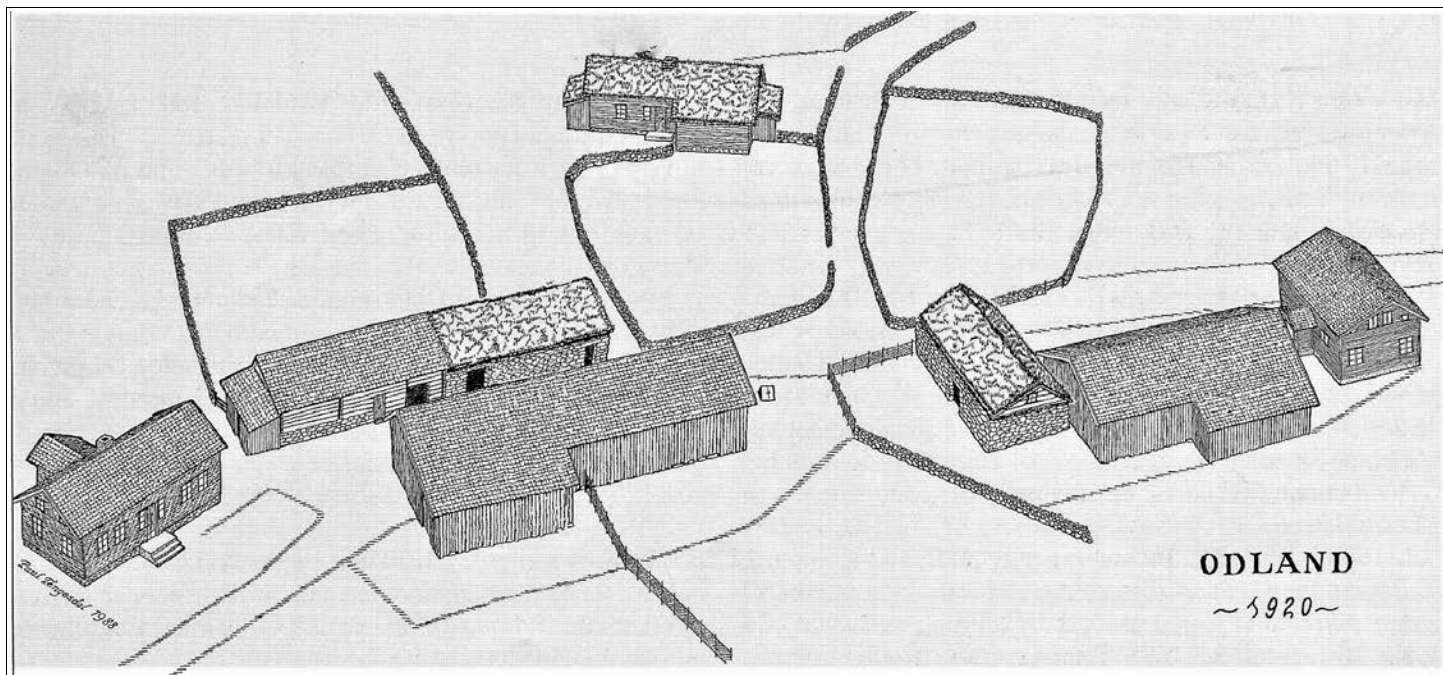
Bjerkreimboka I side 126

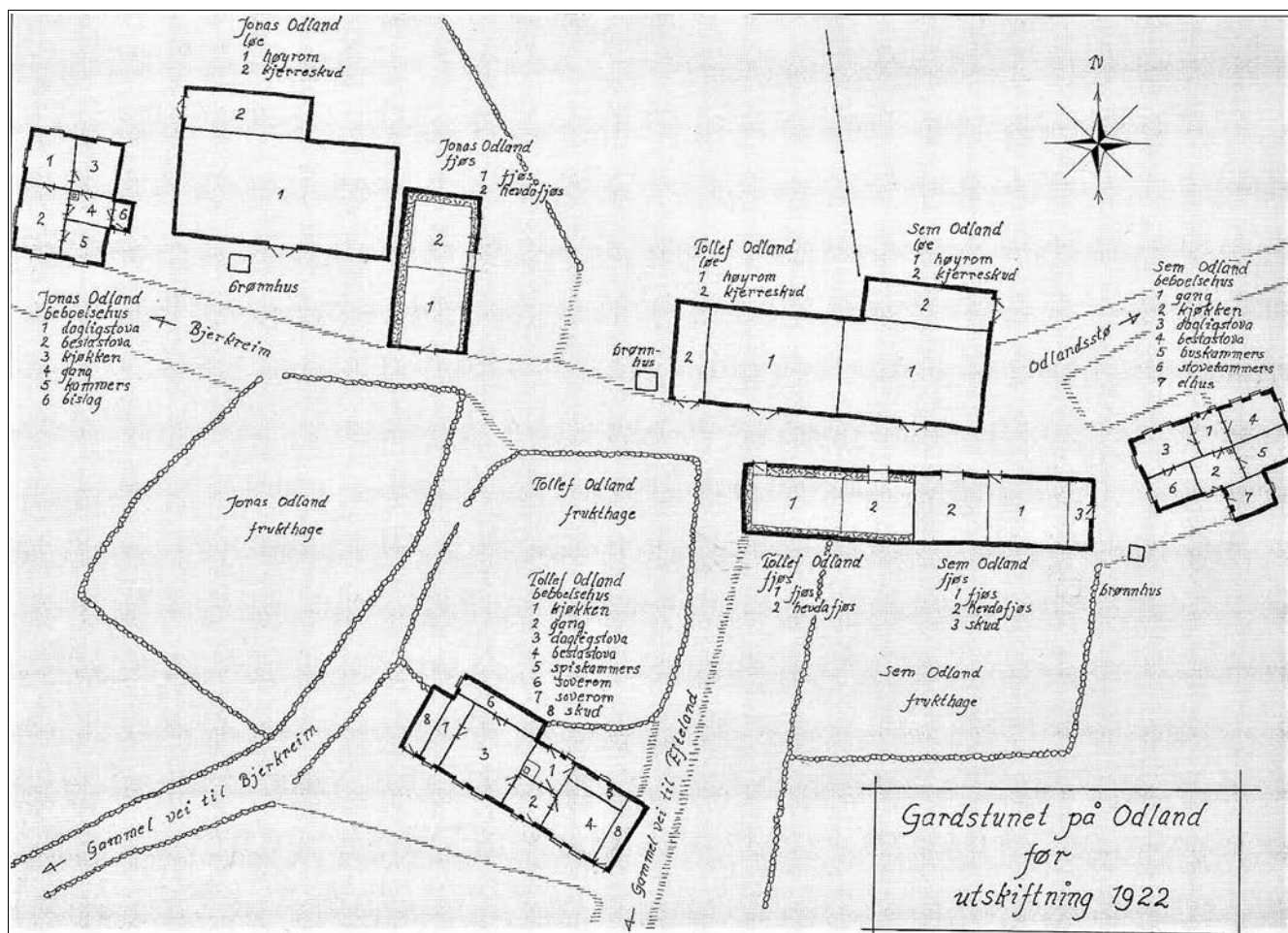
Bjerkreimboka I side 126

Nederste tegning viser Bjerkreimsgarden slik den var i 1875, til og med kirken i nord og bjerkreimsbrua i vest. Tegningen angir grunnmurene for alle husa. På øverste bilde ser vi alle husa plassert på sine grunnmurer.

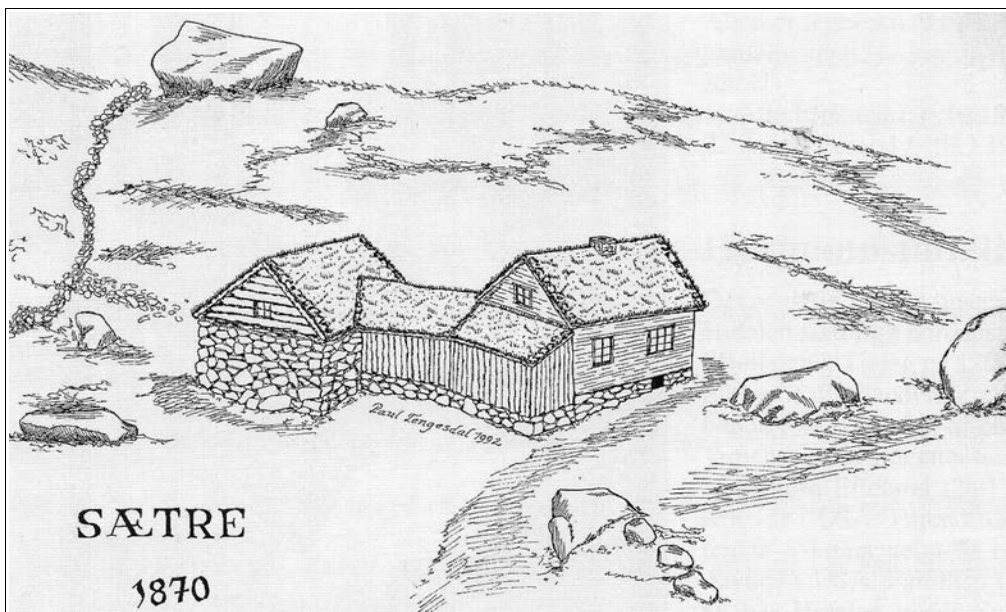
ODLANDSGARDEN

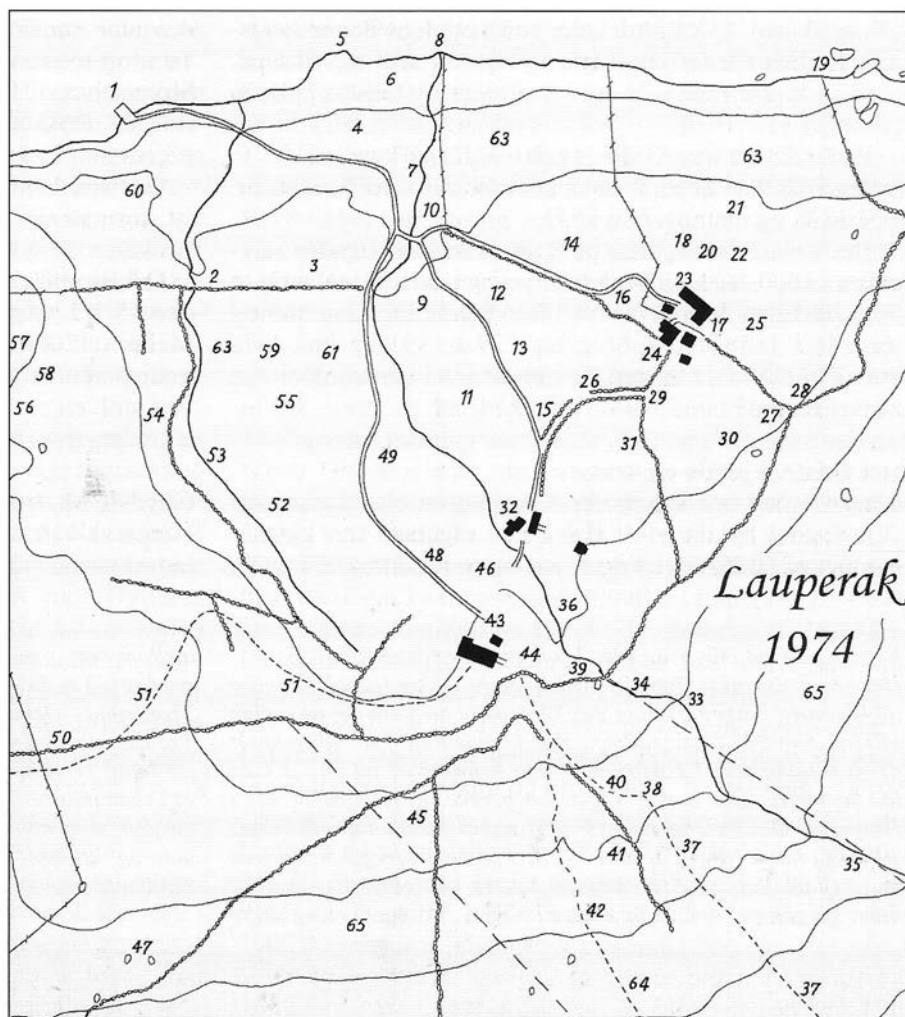
Bjerkreimboka I side 219

Bjerkreimboka I side 220

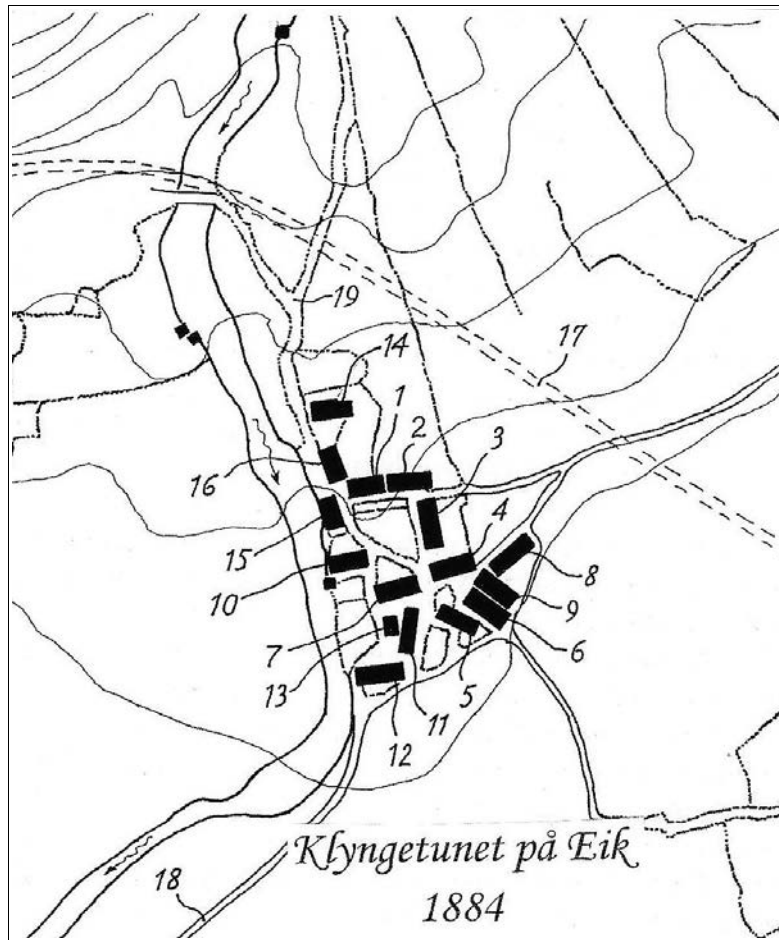

Bjerkreimboka I side 264

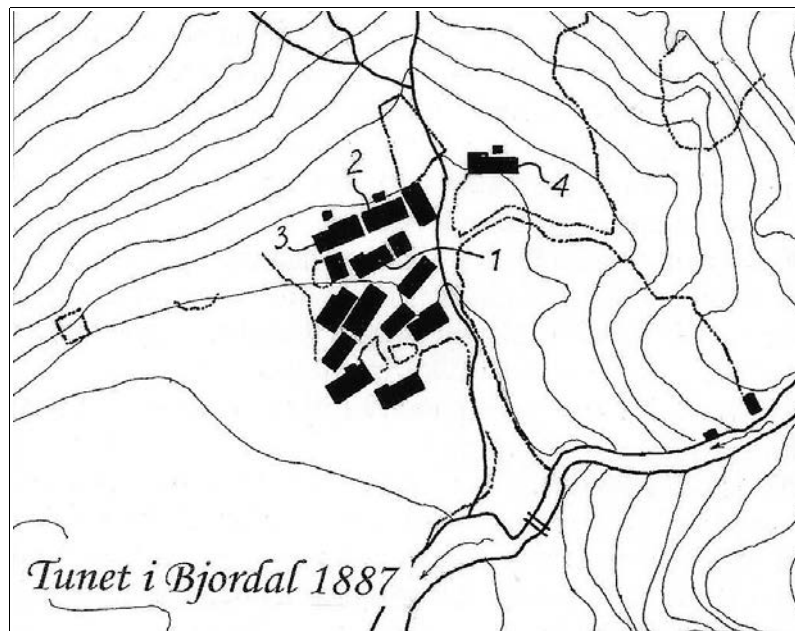

*Det gamle tunet låg ved bygningene i nordøst.
Bjerkreimboka I side 339*

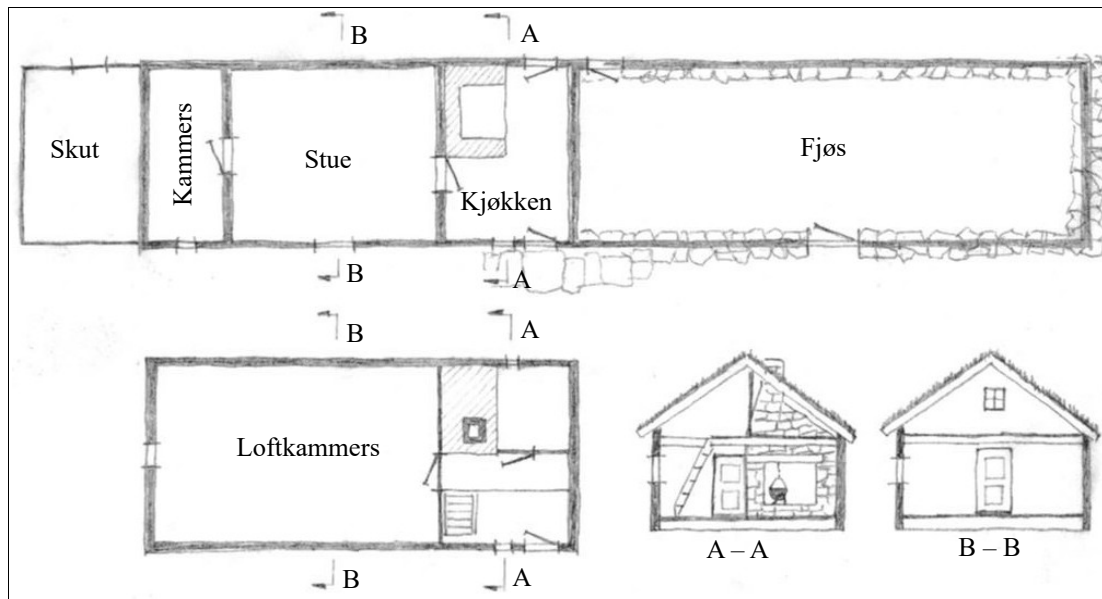
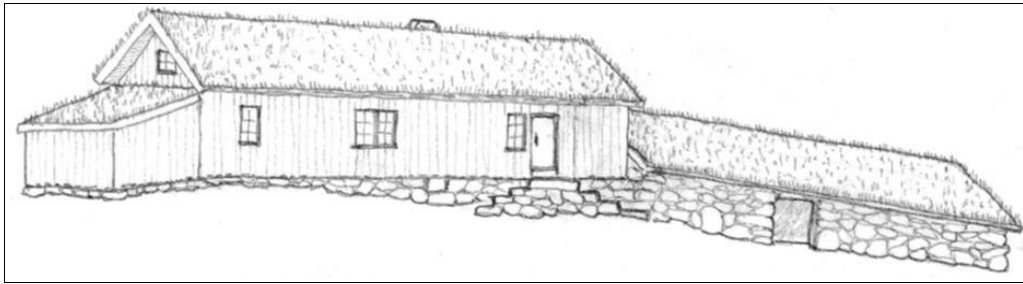

Bjerkreimboka I side 415

Bjerkreimboka I side 506

HADVARSHOM

Huset på Østre-tufta, sett fra sør, slik det stod i 1873 da garden vart fraflyttet.

Hele huset med skuten hadde en lengd på omlag 25 meter, bredden var 4,3 meter, og mønehøyden 3 meter.

Over stova og kjøkkenet var det loft, med sengeplasser på begge steder. Trappa gikk ned i kjøkkenet.

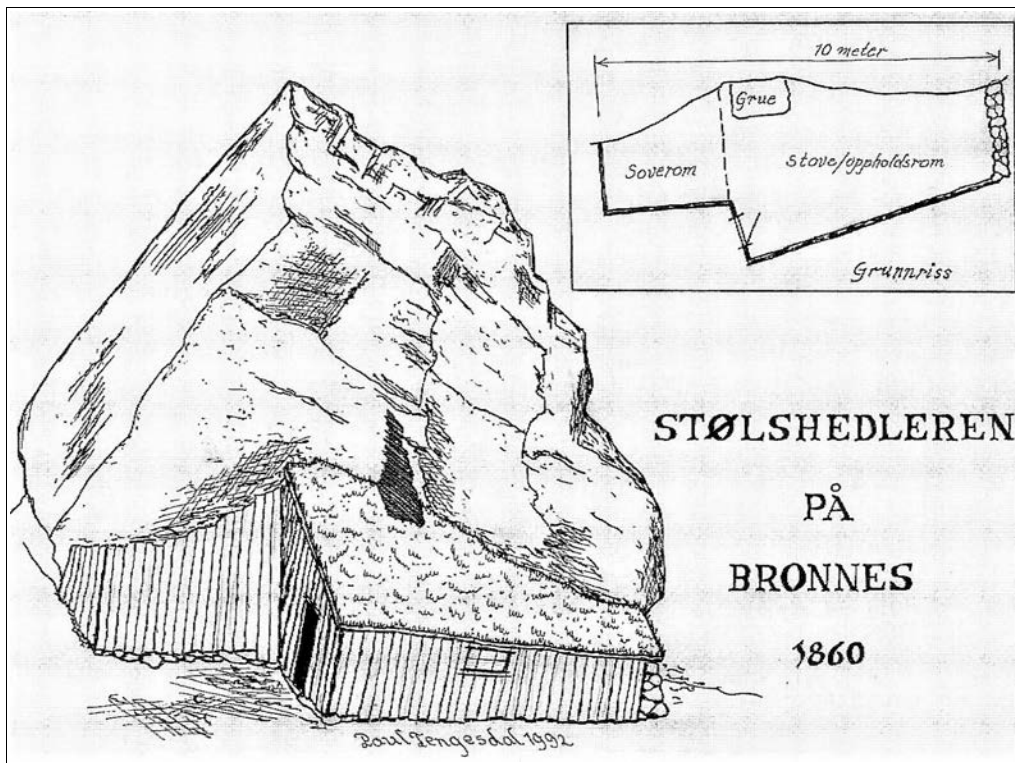
Fjøsgolvet lå godt 1,5 meter lavere enn bygningsgolvet forøvrig. I fjøset var det fritt like til mønet, som de benyttet til lagerplass for ymse slags varer og materialer, redskaper og annet som ble stuet bort.

På baksiden var det dør til kjøkkenet og dør til fjøset. Disse bakkdørene ble nyttet når dyra ble stelt. Det var i denne snø-gangen selve bonden datt gjennom når han leitet etter huset sitt (les senere). Døra til fjøset gikk inn i en skut under hustaket. Derifra var det åpent inn i selve fjøsbygningen. Brønnen var i denne skuten som var under hustaket, men samtidig var i fjøsrommet.

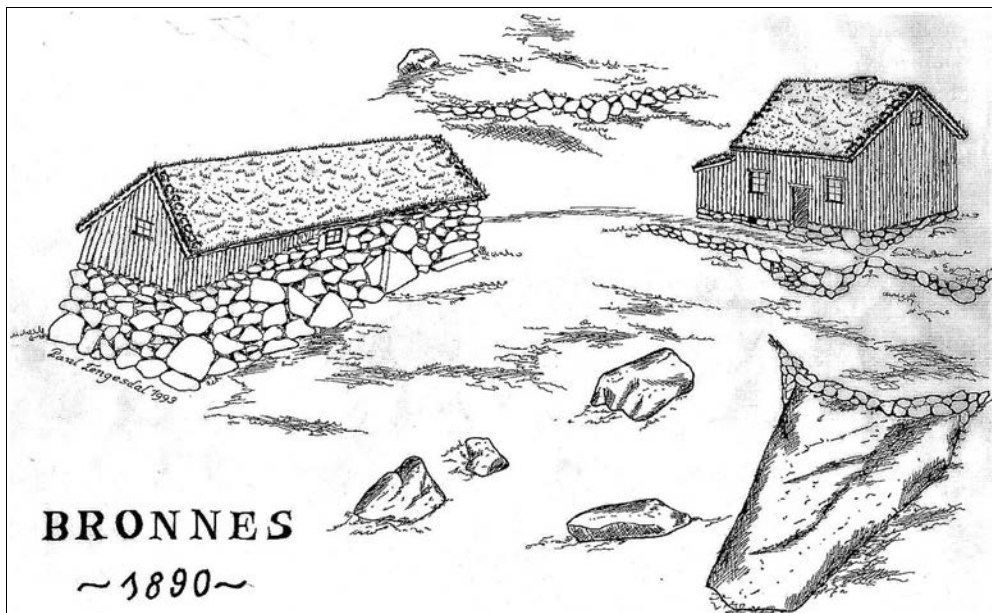
Se også artikkel: «Kulturhistorie fra fjellgarden Homme». Bilde under: Homme i dag.

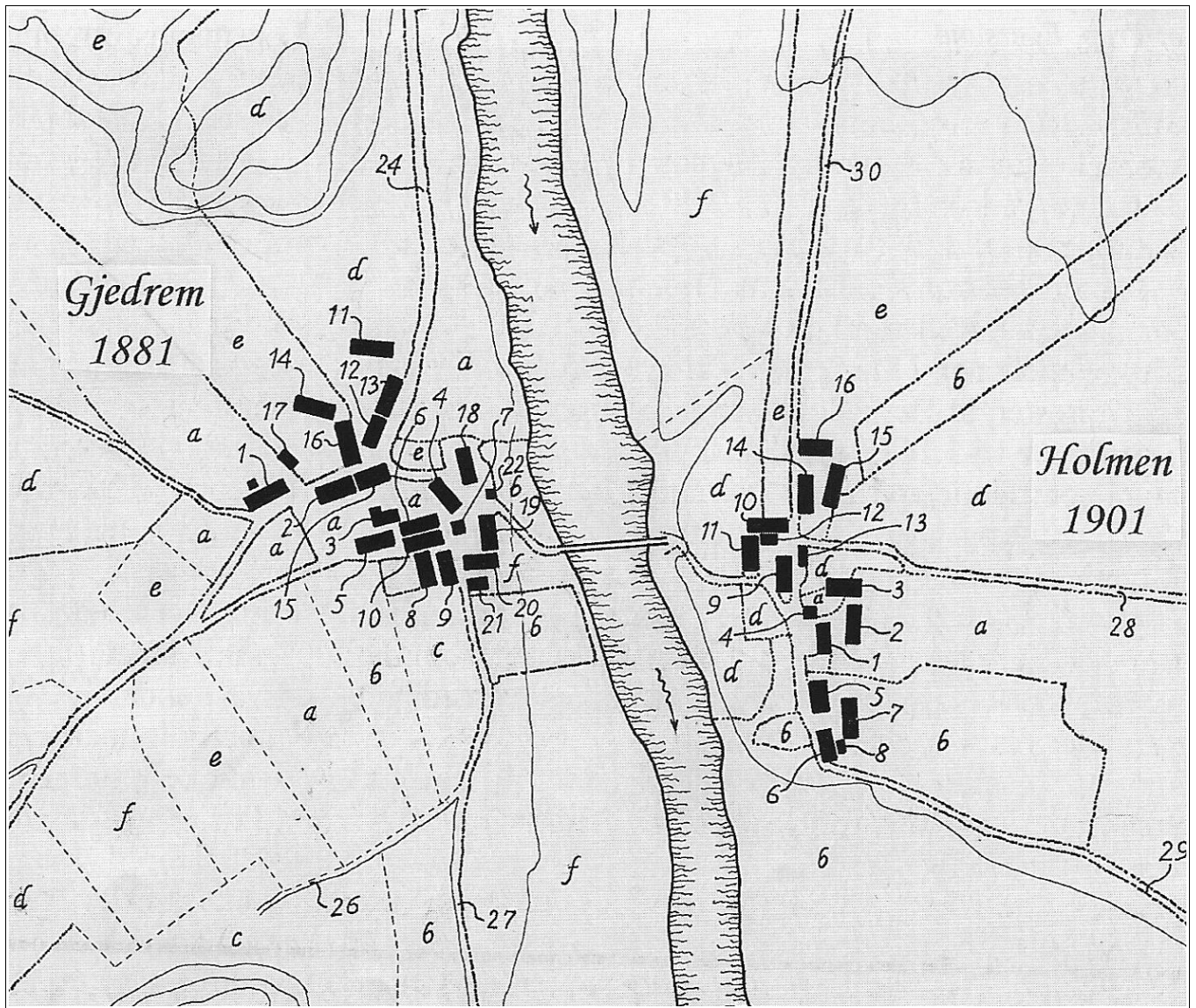
HUSMANNSPLASSEN BRONNES

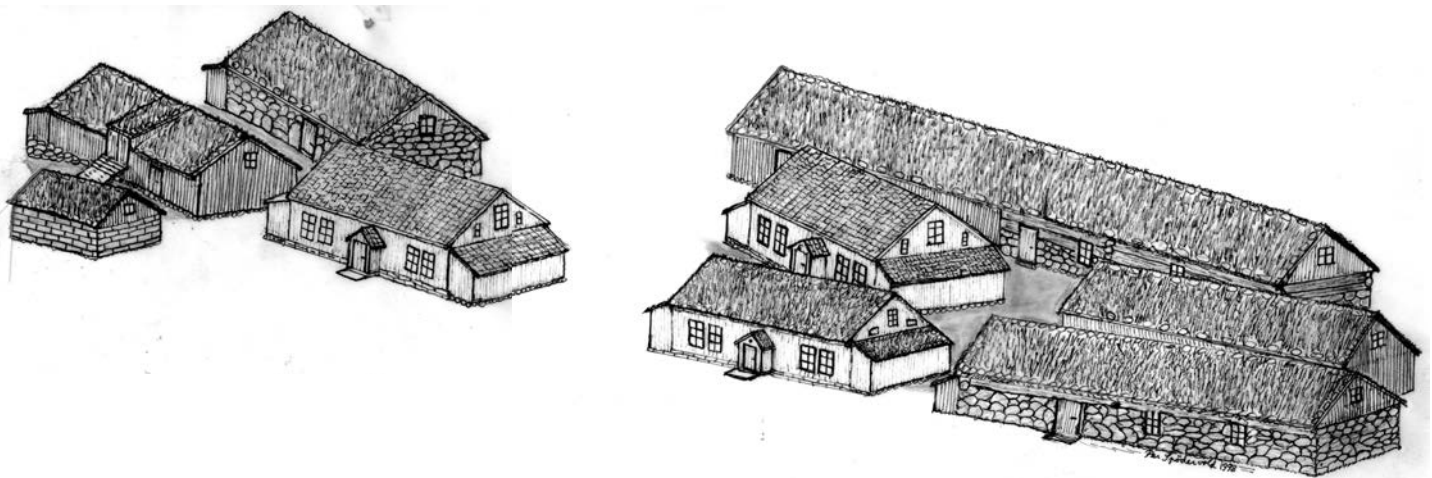
Bjerkreimboka I side 661

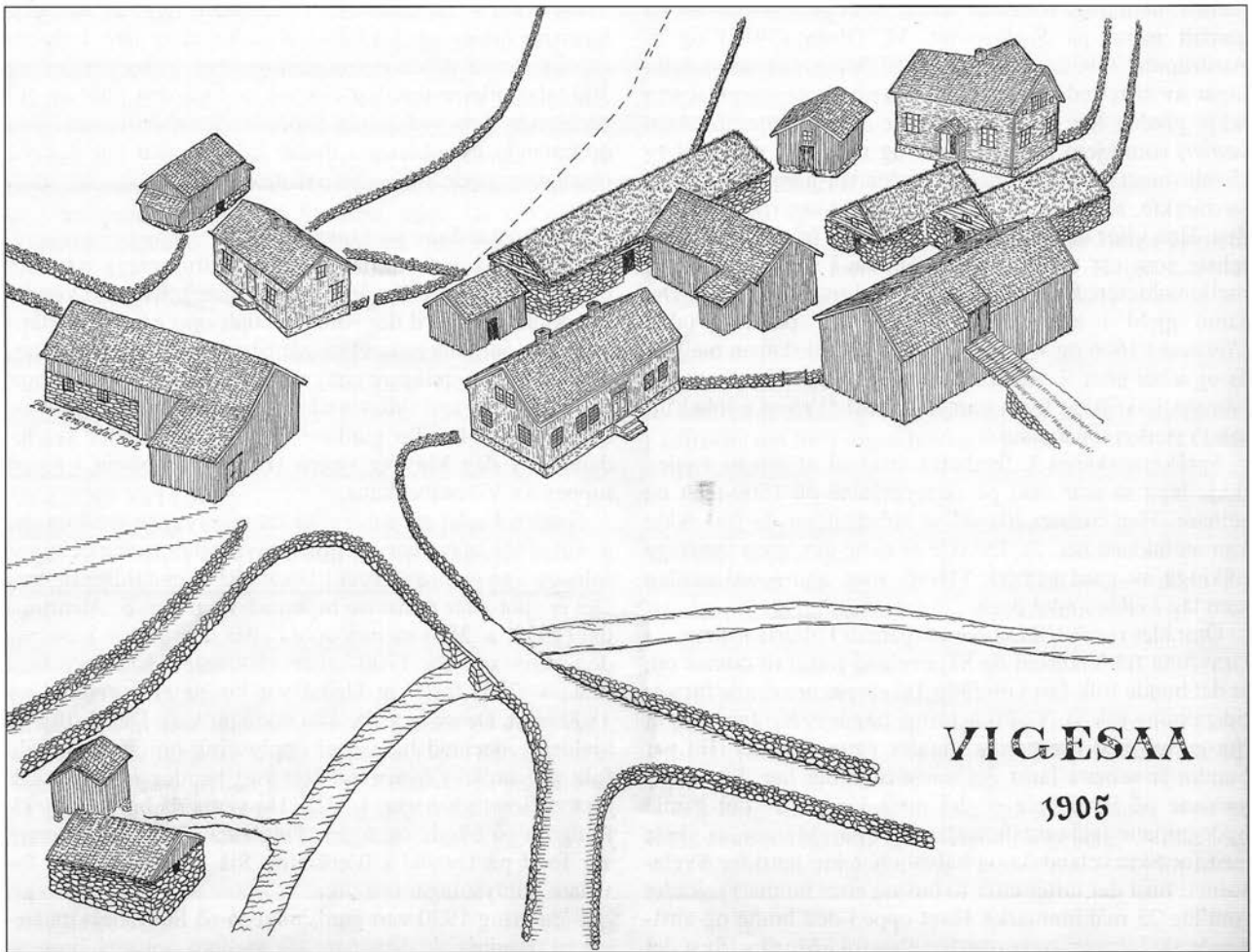
Bjerkreimboka I side 661

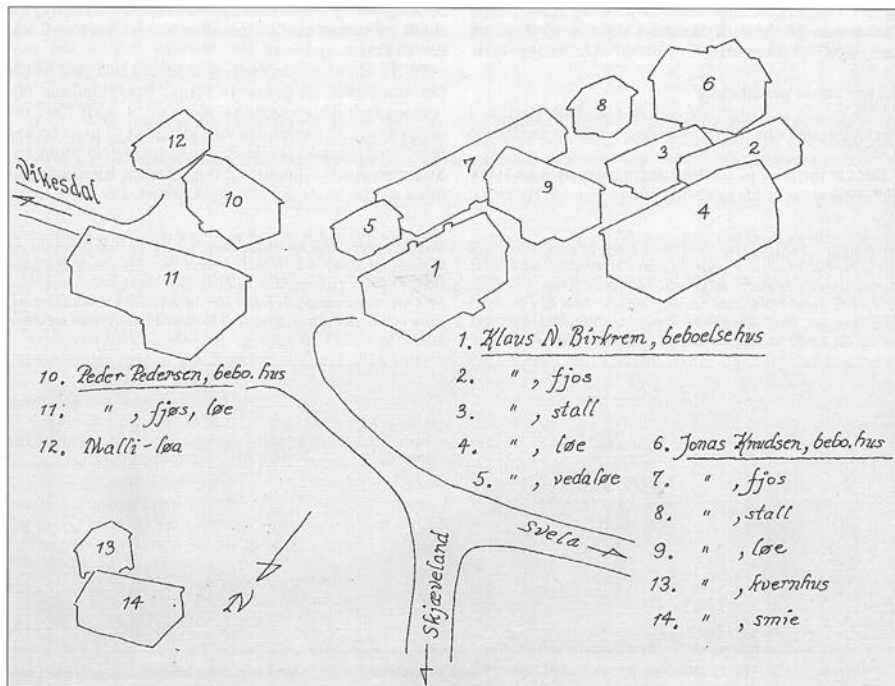
Bjerkreimboka II side 733

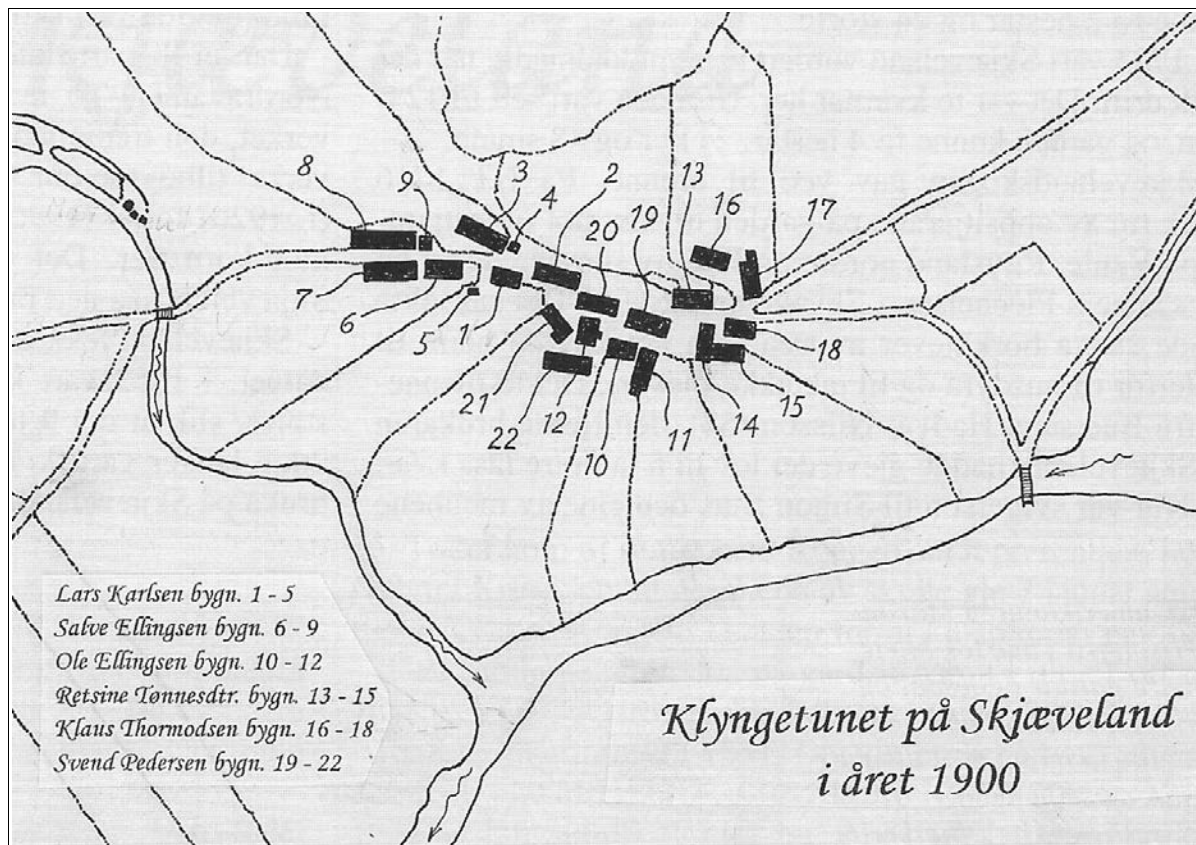
HEGELSTADTUNET
Bjerkeimboka II side 1165

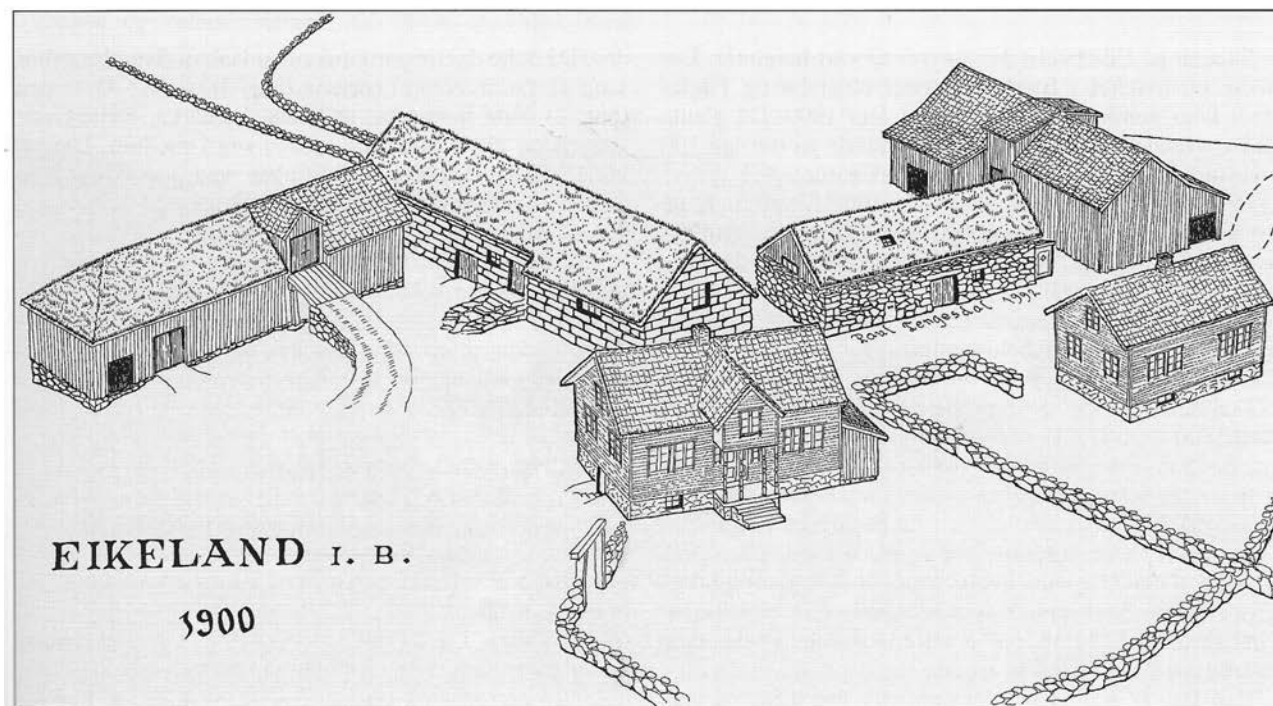
Bjerkreimboka II side 932

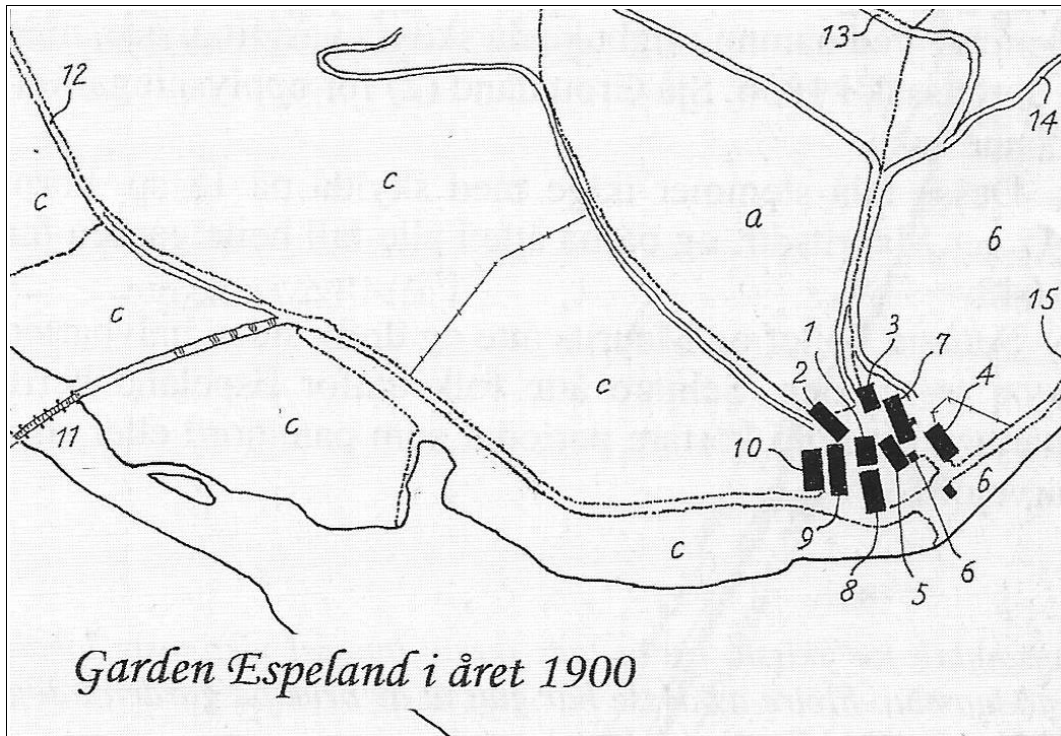
Bjerkreimboka II side 933

Bjerkreimboka II side 1036

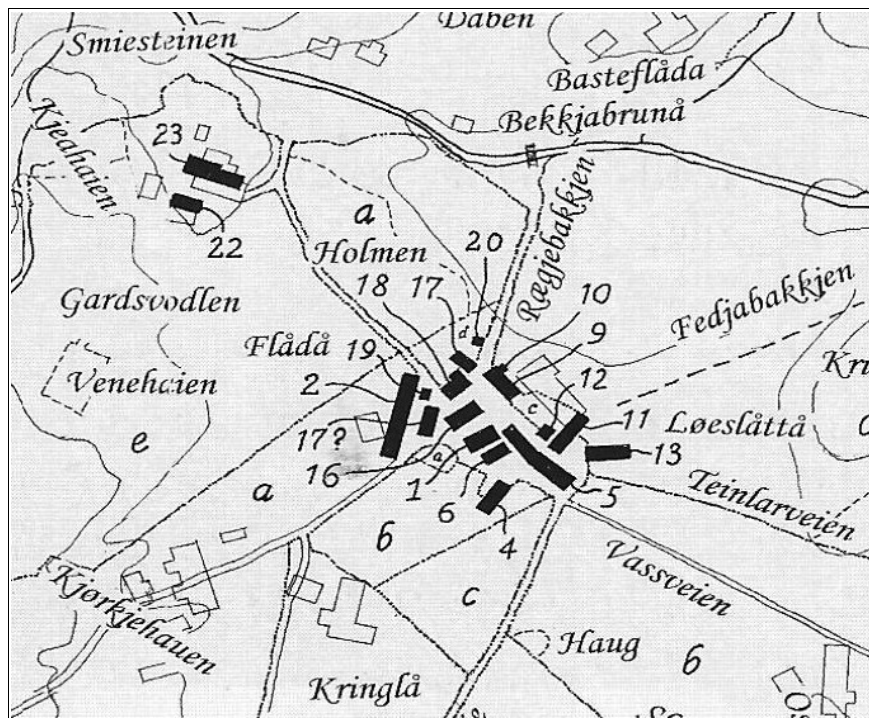

Bjerkreimboka II side 1227

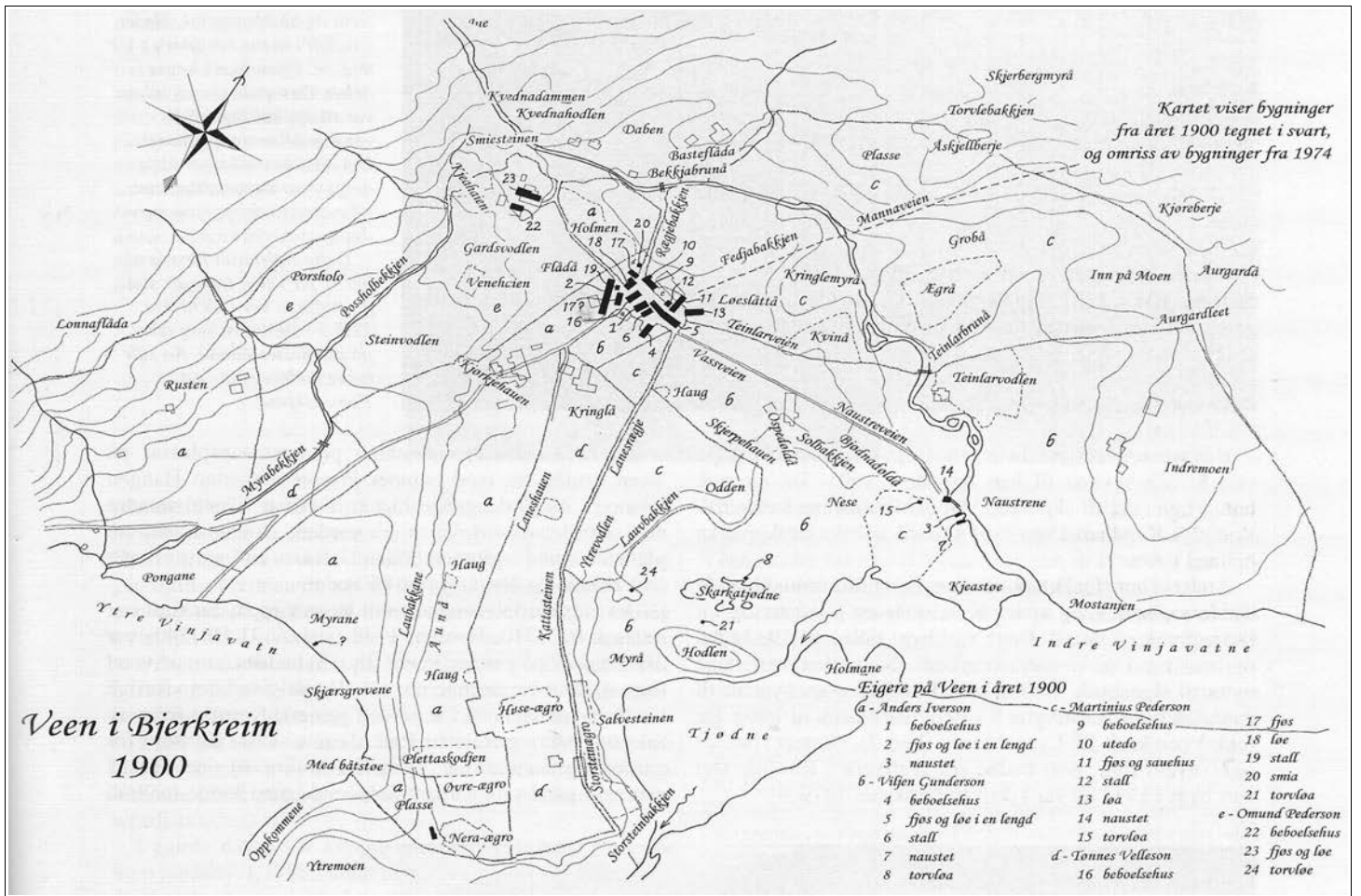

Bjerkreimboka II side 1356

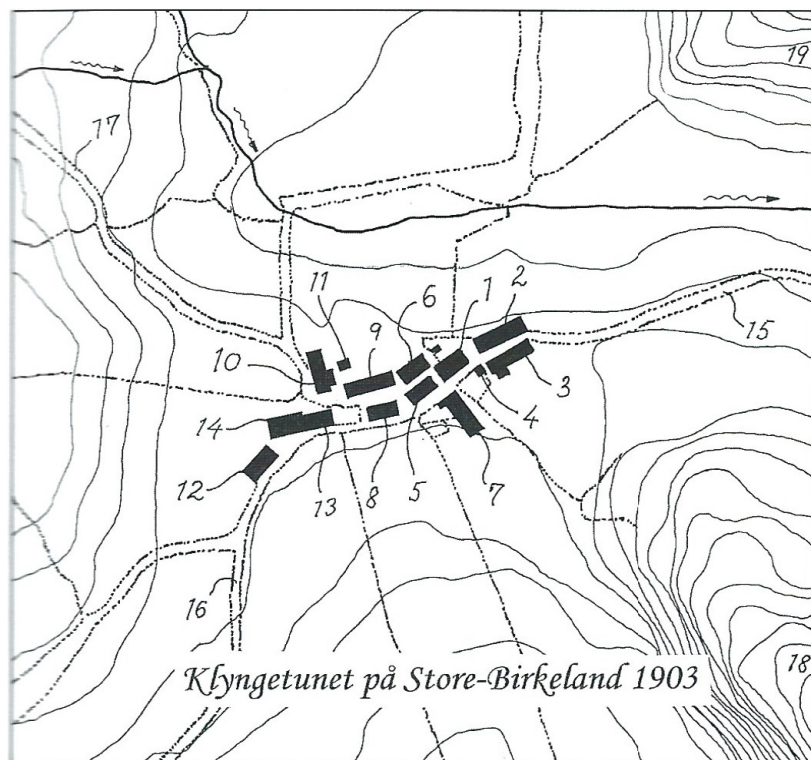
VEENTUNET 1900

Bjerkreimboka II side 1401

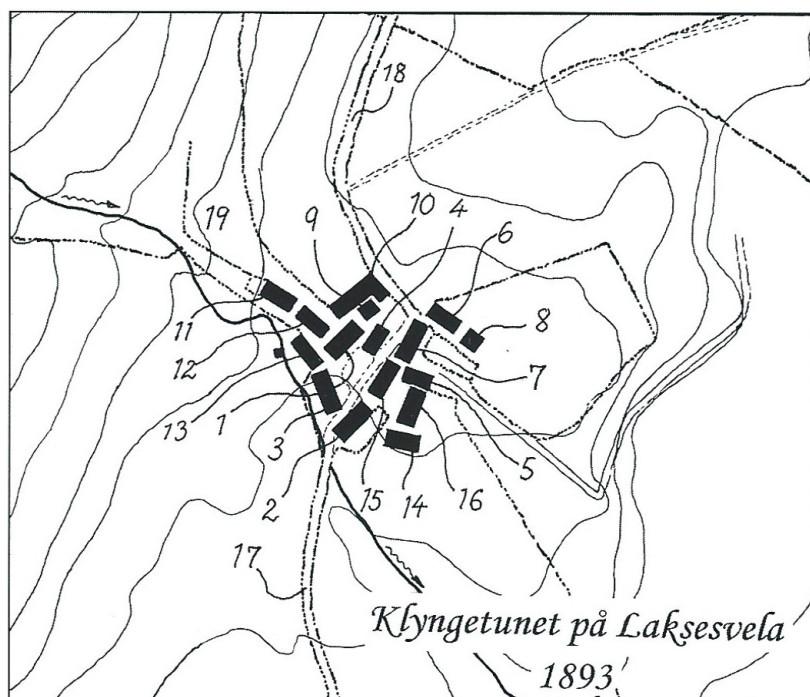

Bjerkreimboka II side 1401

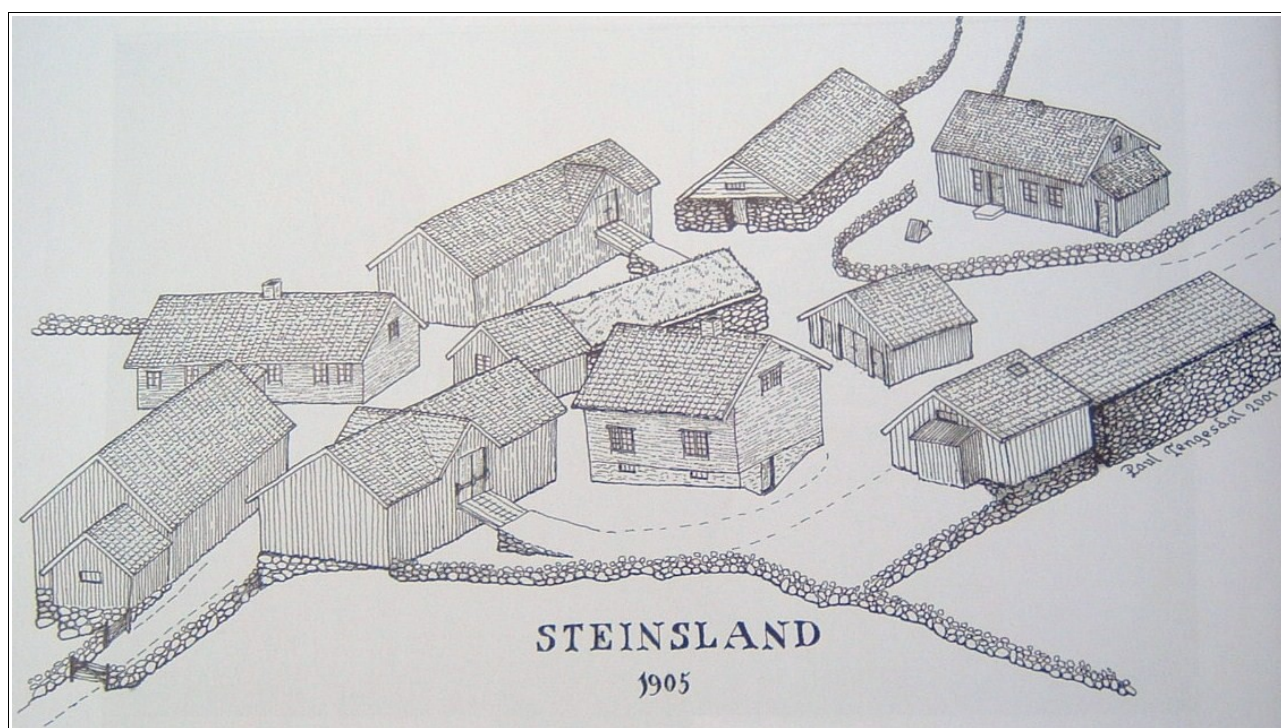

Bjerkreimboka III side 1509

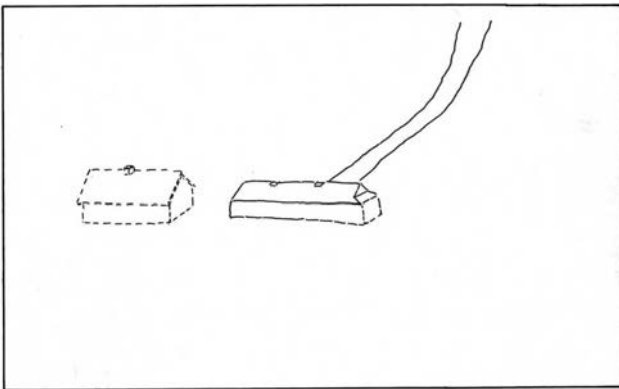
Bjerkreimboka III side 1725

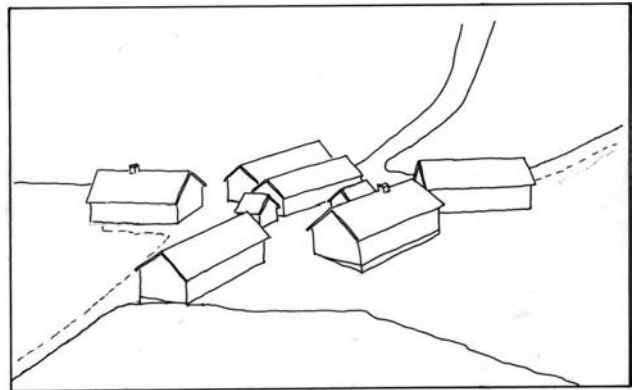
Slik så Steinslandstunet ut i 1905. Da var det nylig oppført nytt heimehus på bruk nr.1 (huset midt i bildet). Huset tilhørte Retzius og Joren Steinsland, De åtte løa til venstre for huset, fjøset til høyre og kjerreskuten bak huset.

Foto i Bjerkreimboka III side 1793

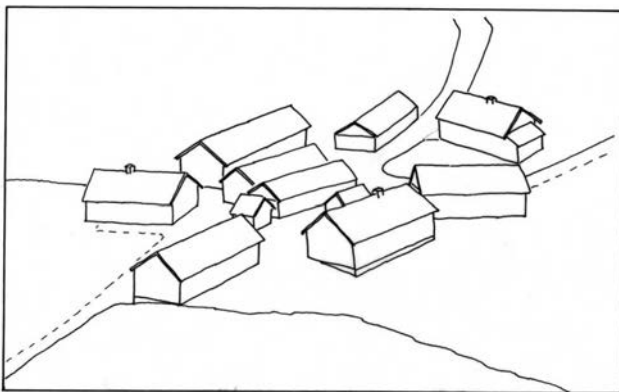
TUNUTVIKLING STEINSLANDS-TUNET

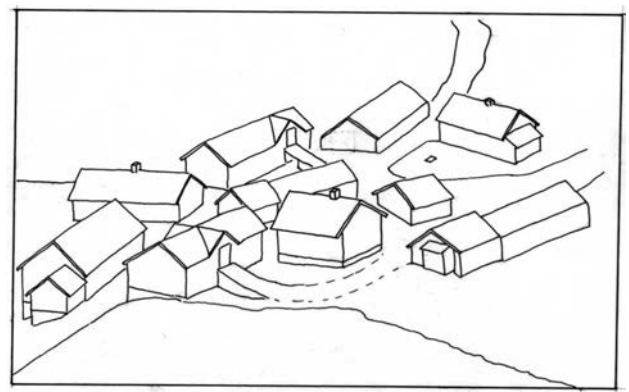
Første busetting i forhold til eldste hus i dag

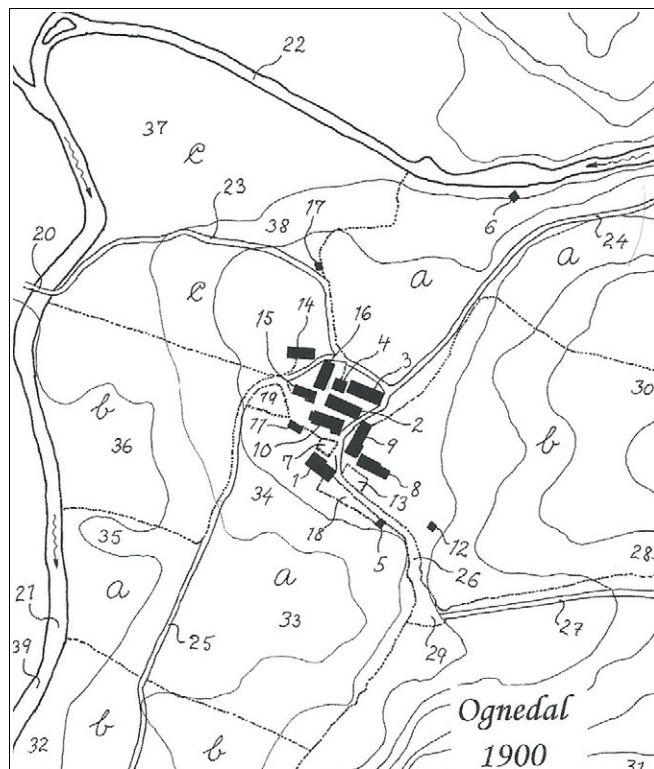
Steinslands-tunet 1790

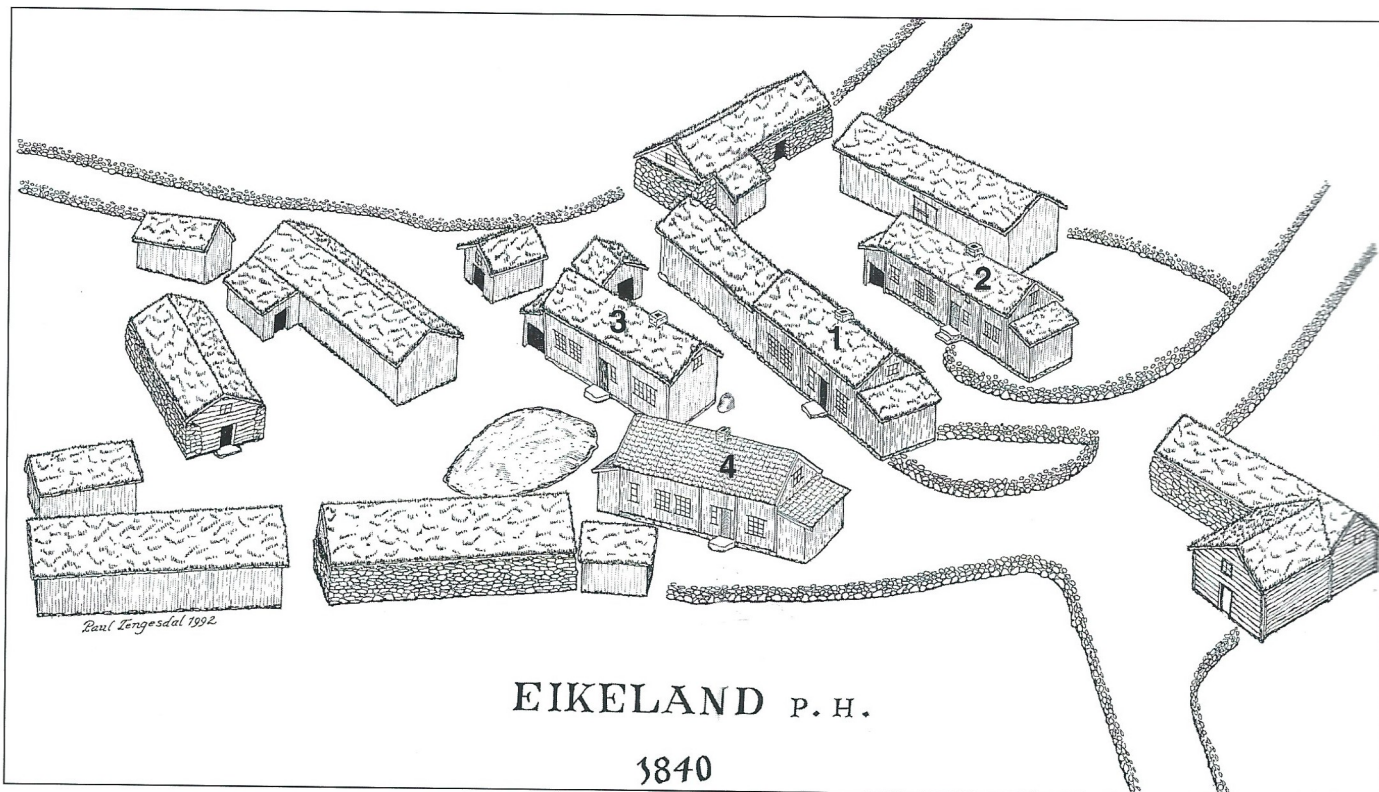
Steinslands-tunet 1881

Steinslands-tunet 1905

*Bjerkreimboka III
side 1936*

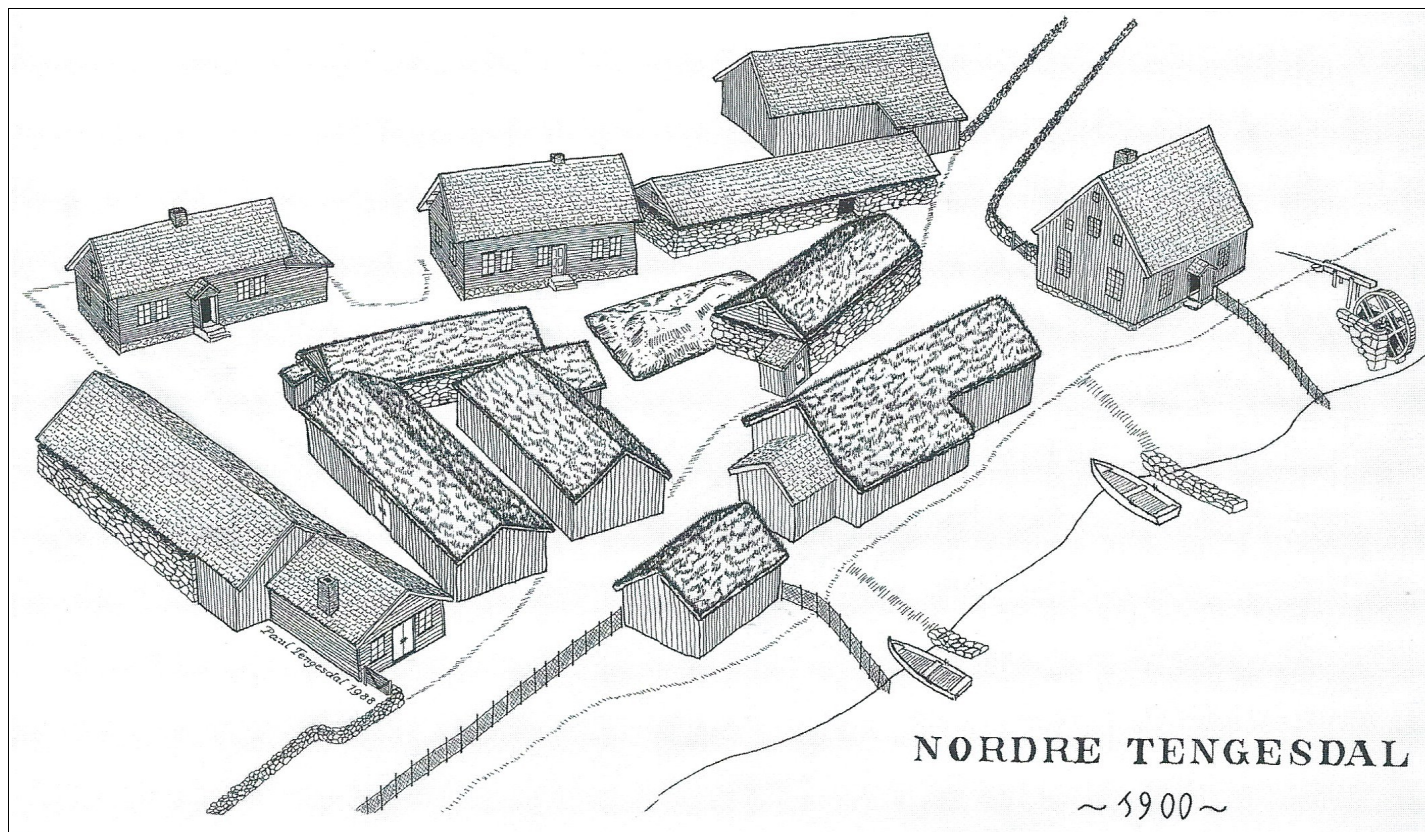

Bjerkreimboka III side 1836

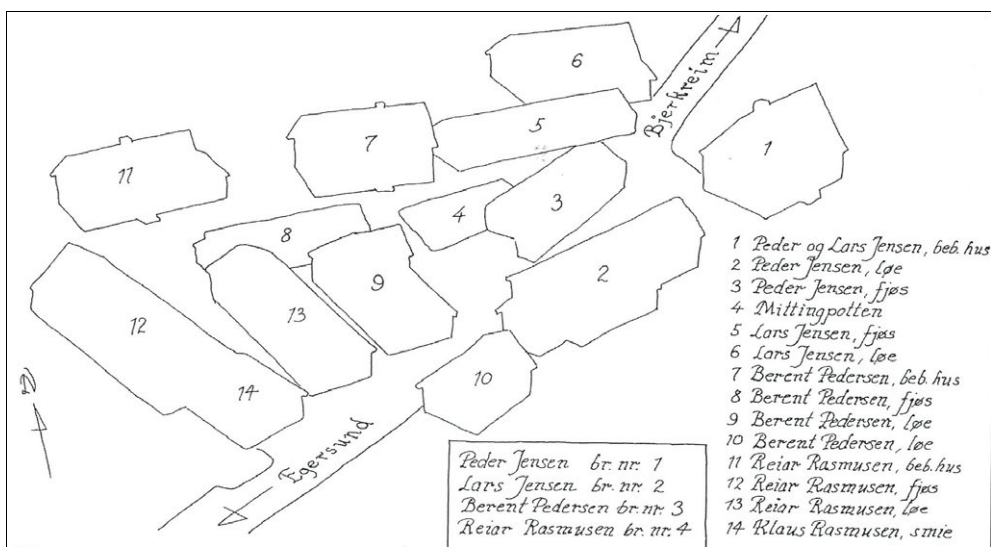
HETLAND

Bjerkreimboka III side 2252

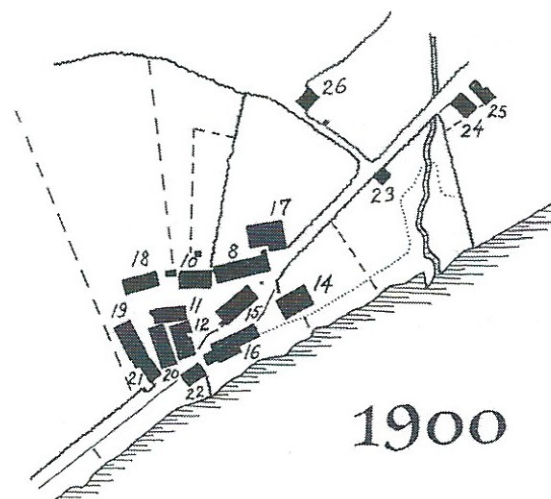
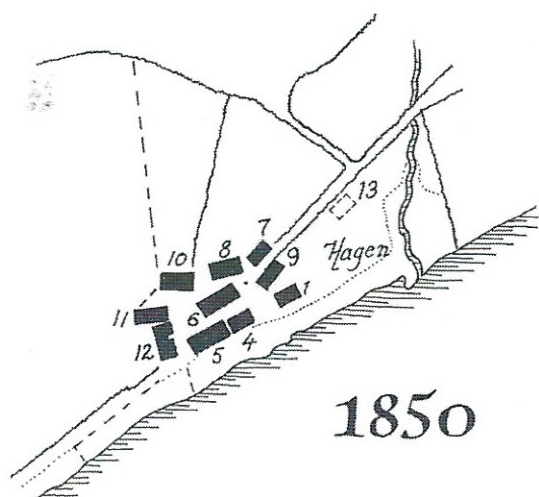
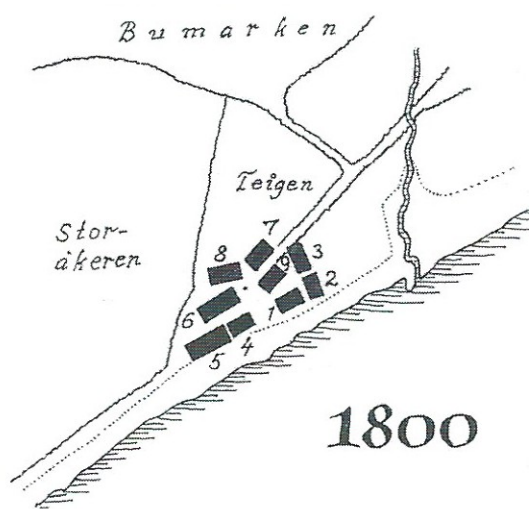
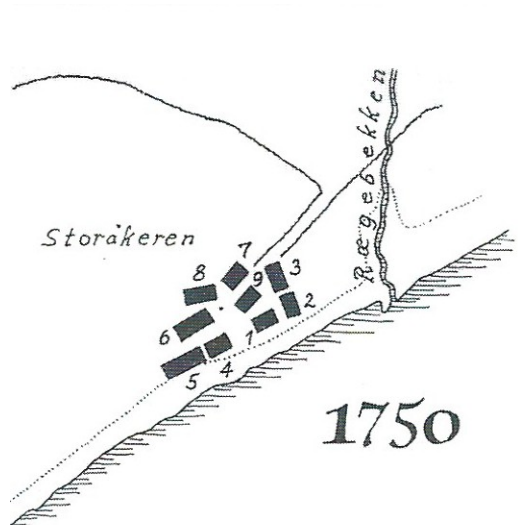

Bjerkreimboka III side 2294

Bjerkreimboka III side 2294

TUNUTVIKLING PÅ NORDRE TENESDAL

Bjerkreimboka III side 2295

*

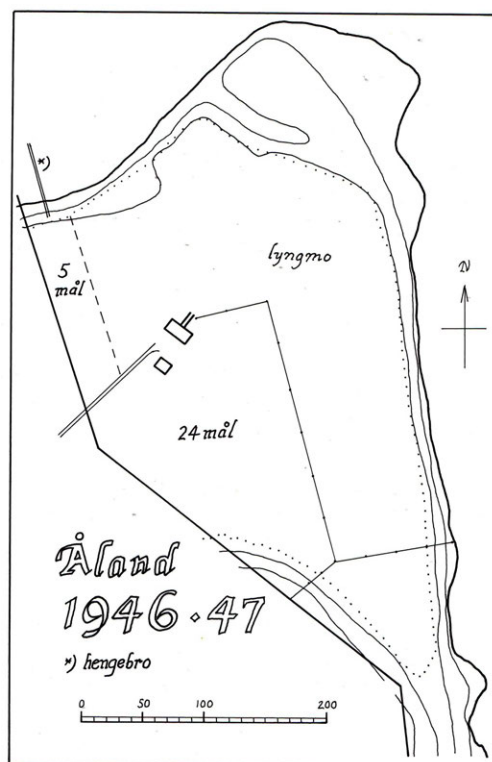
VII – 1900-tallet

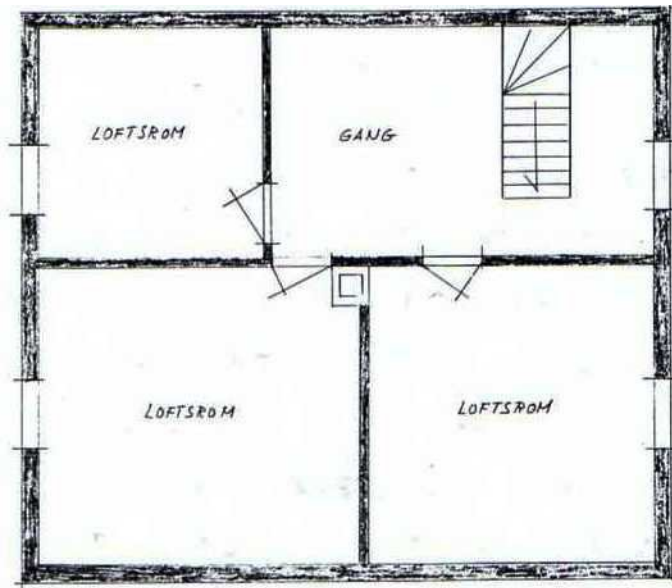
BUREISNING

Ut gjennom dette århundre vart det flere bureising-bruk omkring i bygda. Her tar vi med Aaland Gård som et typisk eksempel. Denne bureisingen skjedde i 1939-40. Se ytterligere info i boka «På Stabburshella» side 76. Der finner du flere fortellinger av dem som var med på husbyggingen og på oppdyrking av jorda.

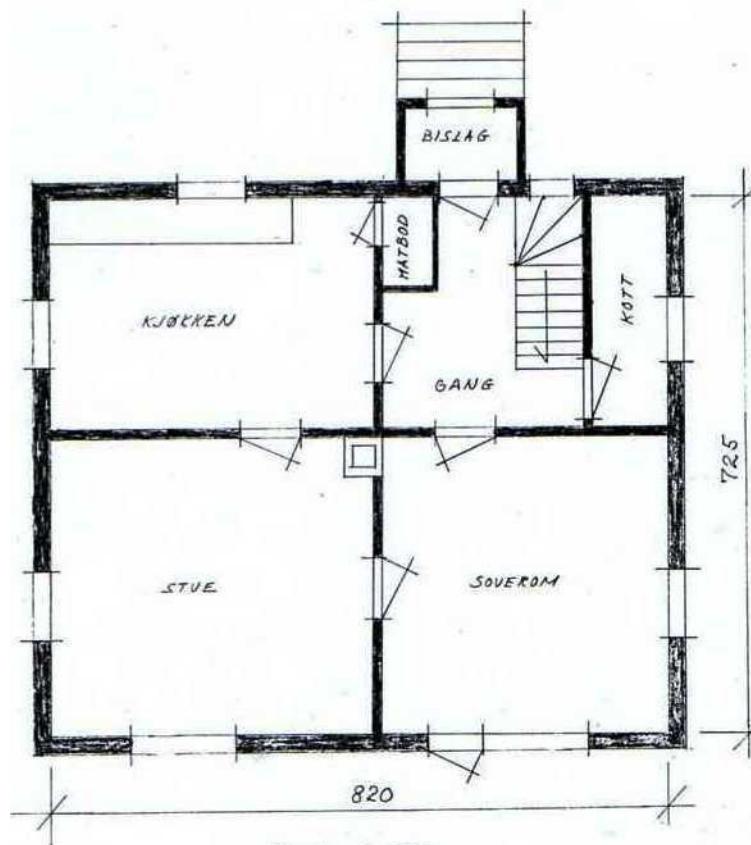

Bolighuset var oppreist våren 1939 og fjøsbygningen var ferdig sommeren 1940.

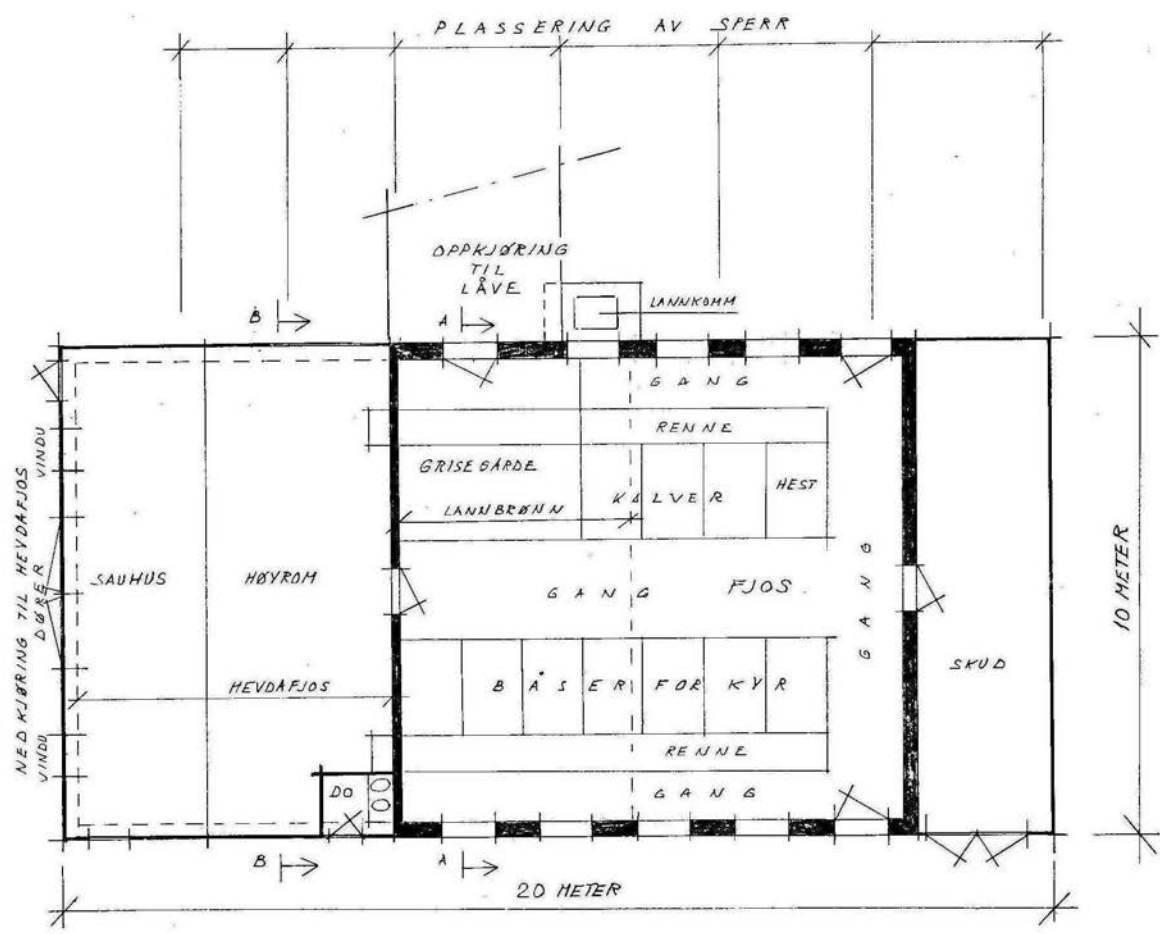
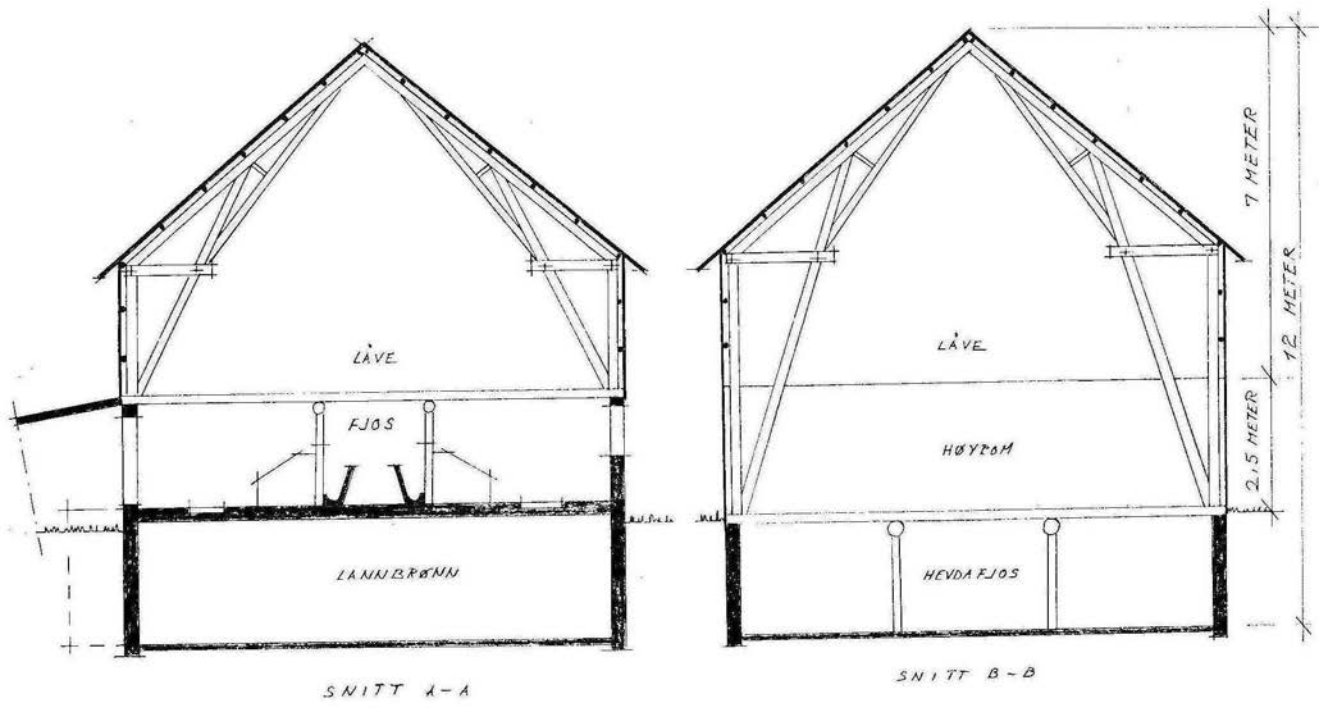

PLAN 2. ETG.

PLAN 1. ETG.

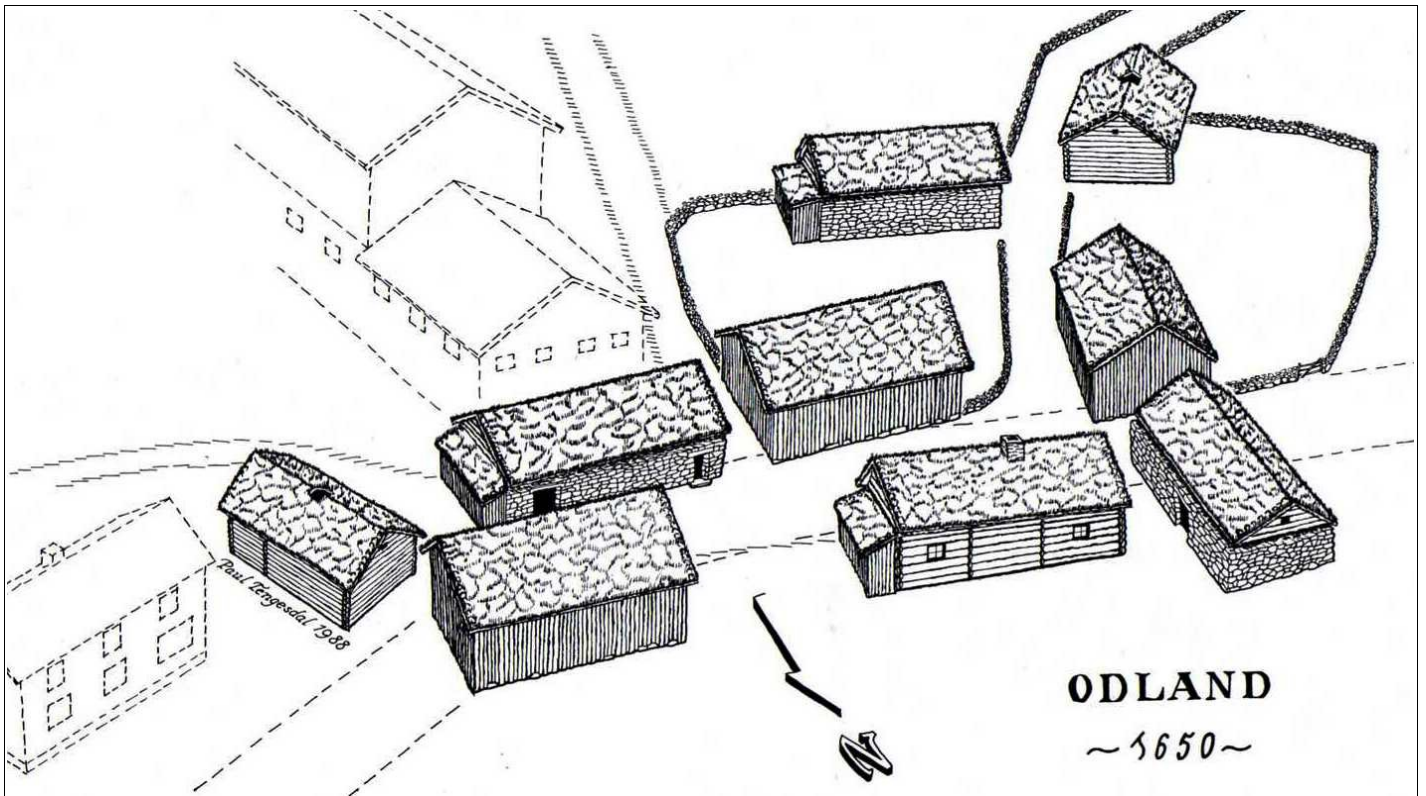
Bolighuset første og andre etasje.

Driftsbygningen

ET LITE TILBAKEBLIKK

Klyngetunet på Odland slik det sannsynligvis lå i 1650 i forhold til gardshusa og veg i 1988 (stiplet). Tunet er rekonstruert tilbake i tid ut fra utskiftning på garden i 1834, gamle rettsprotokoller, arveoppgjør, eiendomskifte osv.

Det nærmeste beboelsehuset er det nyeste og har fått pipe og bileggerovn. De to øvrige beboelsehusa har fortsatt røykovn hvor røyken går ut i rommet før den går ut i ljoren i taket.

Alle fjøsa er steinsatt og løa er bordkledd.

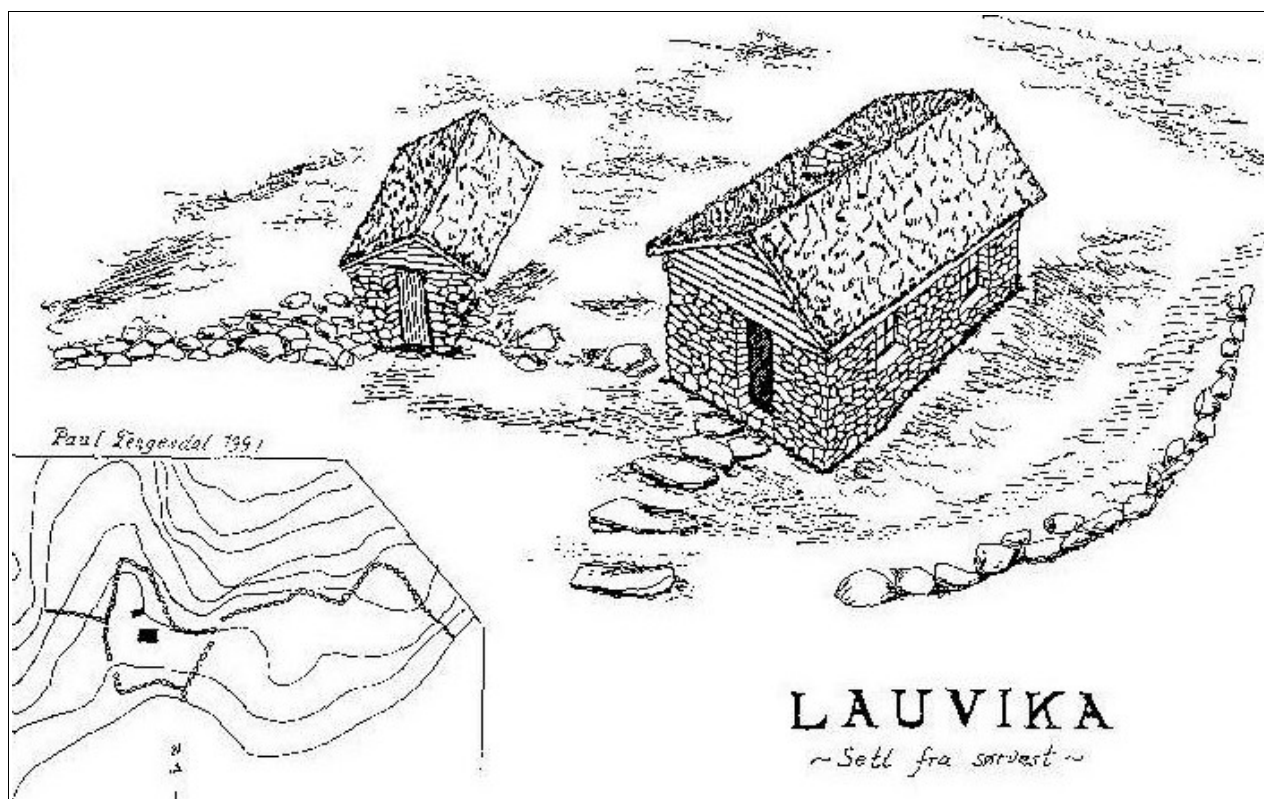
Les mer i boka «På stabburshella» side 41.

På 1600-tallet er Odlandsgården kommet inn i en omveltningstid, der også det gamle klyngetunet forandrer seg. Et gårdstun ligger mot sør, et mot nord, og et mot øst. Mot nord finner vi Anbjørn Torsteinson og Torborg Pedersdtr. som har døtrene Ingeborg, Steinvor og Astri.

Gårdeieren Anbjørn skulle gjøre seg kjent på flere vis syner det seg, derfor var han så godt som årvisst på tinget på Bjerkreim fra 1623 og utover, for å gjøre opp og svare for seg. Det gjaldt hestehandel, skjellsord på kirkebakken, en gang var han blitt kastet på dør på Svela. Var det ikke det ene så var det det annet. Det ble nok vel mye syntes han sikkert, siden han på Bjerkreimstinget den 21. januar 1626 bad allmuen og de tilstedeværende om sitt skussmål, og samtlige kunne svare at de visste intet annet om ham enn at han hadde skicket seg som en ærlig mann alt fra han var voksen.

Kanskje han var en ærlig mann, men var nok likevel ganske skruppelløs når det gjaldt forretninger. Det handlet ofte om forretninger. Anbjørn fortsetter med sine handler, og kjøper etter hvert opp hele Odlandsgården. Nå har jo Anbjørn tre døtre, som gjerne vil bli boende på Odland, og slik går det til at deres ektemaker får overta hvert sitt bruk. Atlak Person og Ingeborg på det søre bruket, Elling Ormson og Steinvor på det nordre bruket og Trond Ingvaldsen og Astri på det østre bruket. Og da er vi kommet frem til 1635. Det nordre bruket, heimebruket til Anbjørn, ble fortsatt værende i slektens eie i mange generasjoner til, der son overtok bruket etter far sin, like frem til 1865, nemlig slik: Elling Ormson – Sven – Kristoffer – Morten – Kristoffer – Morten – og til sist Kristoffer. Da flyttet familien til Trøen.

HUSMANNSPLASSER

*Først på 1900-tallet vart det slutt med husmenn.
Dette er fra Lauvika på Odland.
Les mer i boka «På stabburshella» side 47.*

Kilder

- Bjerkreimboka band I-III av Lisabet Risa, 1997-2000
- På stabburshella av Paul Tengesdal, 2007
- Artikkel: Kulturhistorie fra fjell-garden Homme av Paul Tengesdal, 2010
- Ams - Skrifter 7, Vestnorsk byggeskikk gjennom to tusen år, 1982
- Gamle trehus av Tore Drange, Hans Olaf Aanensen, Jon Brønne, 1994
- Jærboka band 3, Kåre Arnstein Lye, 1981
- Bjerkreim av Sem Austrumdal, 1932

Aaland Gård, september 2017
Paul Tengesdal